

ELLİLİ YILLARDAN GÜNÜMÜZE KALKINMA EKONOMİSİ

Prof. Dr. Mükerrerem HİÇ

ÖZET

Bu makalede 50'li yıllardan günümüze, dünyada ve Türkiye'de, kalkınma ekonomisi alanında ortaya atılan başlıca modeller, stratejiler gözden geçirilmekte, bunların makroekonomik okullar açısından yerleri araştırılmaktadır.

'50'li yıllardan '70'li yılların ortalarına kadar atılan modeller, stratejiler başlıca şu gruplarda toplanabilir: 1) Nüfus artışı parametresi ile çalışan modeller; 2) Ampirik ve tarihsel modeller; 3) Dışsal ekonomiler, dengeli kalkınma modelleri; 4) Dış ticarete korumacılık.

Bu dönem boyunca dengeli ve süratli kalkınma için gelişen ülkelerin çoğunda müdahalecilik, planlama ve korumacılık uygulanmış, fakat yanlış uygulamalar ters sonuçlar vermiştir. Bu nedenle 70'li yılların ortalarından bu yana "piyasa ekonomisi" tezi egemen olmuş ve IMF ve WB tarafından da desteklenmiştir.

Bu teze karşı ise, gelişen ülkelerin bünyesinin özelliklerinden hareketle "bünyesalciler" (*structuralists*) yoğun müdahalecilik ve korumacılık stratejisinde ısrarlı olmuşlardır.

Türkiye'de bu konuda literatür, Klasik Miktar Teorisinin geçerliliği karşısında Keynesgil talep analizi ve emek fazlası ve emek-sermaye arası ikame imkanlarının darlığına dayanan özel üretim fonksiyonu etrafında dönmüştür. Fakat öne atılan modeller ve stratejilerde genellikle temel makroekonomik sistemlerle, örneğin Keynesgil Sistem (bu sistemin çağdaş türleri Yeni Keynesgil Okul, Post-Keynesgil Okul), Klasik Sistem (bu sistemin çağdaş türleri Monetarizm, Yeni Klasikler) yakın bir irtibatlandırma yoktur. Çünkü, gelişen ve yeni sanayileşen ülkelerde üretimin ve üretim fonksiyonunun ve piyasalardaki eksik rekabetin şartları farklıdır. Bu nedenle de gelişen ülkeler için "piyasa ekonomisi" tarafıslı iktisatçıların çoğunluğu dahi yoğun müdahaleciliğin ve korumacılığın azaltılmasını önermekle beraber, bunların örneğin ABD, AB düzeyine düşürülmesine karşı çıkarlar.

ABSTRACT

A survey is attempted in this article of the major models and strategies offered and implemented in the developing countries since the 50s to the present day. These models and strategies are also evaluated with respect to their relation to major macroeconomic schools of thought.

Since the '50s up to the mid '70s the major development models and strategies offered and implemented can be grouped into: 1) those working with the population growth parameter; 2) ampirical and historical models; 3) those stressing the presence of external economies and the need for balanced growth; 4) those advocating protectionism in foreign trade.

Throughout this period most developing countries implemented intensive interventionism, planning and protectionism; but wrong implementations gave negative results. Therefore, since the mid '70s most developing countries shifted to the market economy. This strategy was supported by the IMF and the WB.

A group of economists called "structuralists", however, objected on grounds that the structure of developing countries was different and called for the continuation of intensive interventionism and protectionism.

In Turkey, the central theme of discussions centered upon the relevance of Classical Quantity Theory vs. Keynesian demand analysis and special production conditions with excess labor and limits to the substitution between capital and labor.

The models and strategies offered for the developing countries generally do not make a direct reference to the major macroeconomic systems; the Keynesian System (modern versions: New Keynesian and Post-Keynesian Schools) and the Classical System (modern versions: Monetarism and the New Classical School). This is mainly because the conditions surrounding production and the imperfectly competitive markets in the developing countries are different compared to the developed. Hence, even those economists who advocate market economy for these countries generally do not go as far as advocating the lowering of interventions and protections down to the level presently implemented, say in the USA, and in the EU.

1. GİRİŞ: KALKINMA EKONOMİSİ AŞAMALARI, KALKINMA MODELLERİ, STRATEJİLERİ VE UYGULAMALARI

Bu makalemizde kalkınma ekonomisinin kurulduğu ellili yıllardan günümüze kadarki gelişmesi, başlıca kalkınma modelleri ve stratejileri ve yaklaşımları incelenecektir. İncelememizde odak noktasını başlıca makro ekonomik sistem veya okulların gelişen ve yeni sanayileşen ülkeler açısından geçerlilikleri oluşturacak, bu konuda dünyadaki ve Türkiye'deki literatürün, ortaya atılmış olan başlıca kalkınma model, strateji ve yaklaşımların ve fiili uygulamaların ışığı altında bir değerlendirme yapılacaktır.

Burada önemle belirtelim ki, gerek temel iki makro ekonomik sistem, Klasik Sistem ile Keynes'in Sistemi, gerek çağdaş başlıca makro ekonomik okullar, Klasik Sisteme dayalı Monetarizm ile, Yeni Klasikler gerek Keynesgil Sisteme dayalı Yeni Keynesgil okul ve Post Keynesgil okul esas itibarıyla gelişmiş ekonomiler için ortaya atılmıştır. Bu okullara bağlı olan, bunların öncüleri veya önde gelenleri durumundaki iktisatçıların büyük çoğunluğu, sınırlı sayıda istisnalar dışında, savdukları makro ekonomik sistemin veya okulun gelişen ülkeler için geçerliliğini ve uygulanabilirliğini doğrudan, hatta dolaylı bir şekilde dahi ele almış değildir. Tartışmalar esas itibarıyla sözü edilen makro ekonomik okulların gelişmiş ülkelerde geçerliliği ve uygulanabilirliği, bu ülkelere ait işsizlik, enflasyon ve konjonktür dalgalanmalarının izahı ve bu sorunların giderilmesi etrafında dönmüştür.¹

(Geleneksel) Klasik Sistemde, bunu izleyerek Neo-Klasik Sistemde ve Monetarizm ile Yeni Klasikler gibi çağdaş okullarda ekonomi **otomatik tam istihdam dengesi** (OTİD) veya otomatik tabii işsizlik oranı (*natural unemployment rate*) nru dengesi verir. Bu nedenle devletin *makro* müdahaleler (para ve/veya maliye politikaları) yoluyla istihdamı arttırmaya çalışmasına gerek yoktur. Böyle bir çaba mutlaka enflasyonla sonuçlanacaktır.

Keynes'in sisteminde ise ekonomi kendi haline bırakıldığında, daha büyük bir olasılıkla, talep noksanından doğan **eksik istihdam dengesi** (EİD) verecektir. Bu sorunu *makro* düzeyde müdahalelerle (para ve/veya maliye politikaları ile toplam talep düzeyini ayarlamak yoluyla) gidermek gerekecektir. Çağdaş Yeni Keynesgiller kısa dönem için mutlaka EİD olasılığını ve Keynesgil reçetelerin uygulanması gereğini vurgularlar. Histeresiz (*hysteresis*) ve etkinlik ücreti (*efficiency wages*) modellerini kabul edenler dışındaki Yeni Keynesgiller, aynen Neo-Keynesgiller (yahut Neo-Klasik Sentezci Keynesgiller) gibi, ekonominin uzun vadede kendiliğinden nru noktasında dengeye geleceğini kabul ederler. Histeresiz ve etkinlik ücreti, modellerini kabul eden Yeni Keynesgiller ile Post Keynesgillerin tümü ise, Keynes'in görüşüne bağlı olarak, ekonominin uzun vadede tam istihdam (yahut nru) noktasında dengeye geleceğini reddederler.

Gelişen ülkeler için geçerli kalkınma modellerinin, analiz, yaklaşım ve stratejilerin geliştirilmesi ve bunların geçerliliklerinin araştırılması ayrı bir ihtisas

¹ Bu incelememizde makroekonomik sistem veya okulların ayrıntılarına girilmeyecektir. Bu konuda şu gibi eserlere bakılabilir:

Arjo Klamer, *The New Classical Macroeconomics*, Wheatsheaf Books, Sussex 1982.

Richard T.Froyen, *Macroeconomics, Theories and Policies*, Macmillan, New York, 1990.

N.Gregory Mankiw ve David Romer, *New Keynesian Economics*, Cilt 1 ve 2, The MIT Press, Cambridge, Mass., 1991.

Paul Davidson, *Post Keynesian Macroeconomic Theory*, Edward Elgar Publishing Co., Vermont, 1992.

Philip Arestis, *The Post-Keynesian Approach to Economics*, Edward Elgar P. Co., Vermont, 1996.

Mükerrem Hiç, *Para Teorisi ve Politikası*, İ.Ü., İ.F., İstanbul, 1994.

Merih Paya, *Makro İktisat*, İ.Ü., İ.F., İstanbul, 1997.

Liste tahdidi değildir.

kolu olarak “Kalkınma Ekonomisi” (*Development Economics*) uzmanlarına bırakılmıştır. Kalkınma ekonomisi uzmanları da yine, özellikle dünya çapındaki literatürde, gelişen ülkelerin kalkınması sorununu esas itibarıyla gelişmiş ülkeler için ileri sürülen makro ekonomik sistem veya okulların gelişen ülkelere uygulanabilirliği açısından ele almış değildirlir. Bunun önemli bir nedeni vardır: Gelişen ülkelerin gelişmiş ülkelere kıyasla farklılık gösteren ekonomik yapısı, ekonomik şart ve özellikleri, kurumları ve zihniyeti esasen sözkonusu makro ekonomik sistem veya okulların gelişen ülkelere doğrudan uygulanmasını, olanaksız duruma getirmese bile, en azından güçleştirmektedir.

Demek ki bu incelememizin konusu dünya çapındaki literatürün nispeten kıt olduğu, doğrudan fazla işlenmemiş bir alandır.

Bu nedenle makalemizde önce bugüne kadar gelişen ülkeler için ortaya atılmış olan başlıca kalkınma modelleri, strateji ve yaklaşımlar ve fiili uygulamalar özet olarak gözden geçirilecektir. Kalkınma model, yaklaşım ve stratejilerinin bu incelemesini izleyerek başlıca makro ekonomik sistem veya okulların gelişen ülkeler için geçerliliği daha kolay irdelenebilir duruma gelecektir.

Bunu yaparken, kalkınma ekonomisi alanındaki gelişmelere paralel olarak, başlıca kalkınma model ve stratejileri ve uygulamalar iki aşamada ele alınmaktadır. Birinci aşama kalkınma ekonomisinin gelişmeye başladığı 1950’lerden, zirveye ulaştığı 1960, 1970’li yıllara ve 1970’lerin ortalarına kadarki dönemdir. İkinci aşama ise 1970’lerin ortalarından günümüze kadarki aşamayı oluşturur.²

Birinci aşamada ortaya atılmış olan başlıca kalkınma modelleri, yaklaşımlar ve stratejiler yüksek nüfus artışı ve (iradi) aile planlaması yoluyla doğum oranının düşürülmesini öneren modeller, tarihsel modeller yanında dışsal ekonomiler, sektörel ve bölgesel ilişkiler, yeni geliştirilen sanayiler, gelişmiş ve gelişen ülkeler arasında serbest ticaretin mahzurlarından hareketle ekonomiye devletin yoğun biçimde müdahale etmesini, yatırımların planlanmasını ve dış ticaret ve ekonomik ilişkilerde korumacılık önermektedir. Bu dönemde fiili kalkınma stratejisi uygulamaları da genellikle bu yönde olmuştur. Yine bu dönemde bu ülkeler arasında IMF’ e kredi için başvuran gelişen ülkelere IMF ve WB tarafından özel teşebbüsün, özel yabancı sermaye akımının teşviki, istikrar programı uygulanması yoluyla enflasyonun önlenmesi, fiyatlarda devlet müdahalesinin azaltılarak dünya fiyatlarına yönelmesi önerilmiştir. Fakat, bu yöndeki uygulamalar fiilen çok kez geçici bir süre ile sınırlı kalmıştır.

Birinci dönem boyunca müdahaleciliğe, dış ticarete korumacılığa ve devletin yoğun rolüne dayanan stratejilerin uygulanması menfi sonuçlar vermiş, enflasyon giderek yükselmiş, büyüme kesilmiş, gelir bölüşümü farkları artmıştır. Bu nedenle 70’li yılların ortalarından günümüze, ikinci dönem veya aşama boyunca kalkınma ekonomisi literatürü ve IMF’in önerileri doğrultusunda bu kere özel te-

² J.B.Knight, “The Evolution of Development Economics”, ed. V.N.Balasubramanyam ve Sanjaya Lal, *Current Issues in Development Economics* içinde, MacMillan, Londra, 1991.

sebbüs, özel yabancı sermaye akımı fiilen köklü şekilde teşvik edilmeye başlanmış, devlet yatırımları ve müdahaleleri azaltılmış, dış ticarete mutlak korumacılık terkedilerek ithal-ikame sanayileşmesi yerine dışa açık, ihracata yönelik kalkınma stratejisi uygulanmasına başlanmıştır. 80'li yıllarda bu stratejiler "piyasa ekonomisi"ne yönelme olarak açıklanmış, 90'lı yıllarda ise dış ticaretin, özel sabit sermaye yatırımları akımının serbestleştirilmesi yanında finansal fon akımları da daha serbestleştirilerek "küreselleşme" olgusu ve süreci içine girilmiştir.

Bu ikinci dönemde kalkınma ekonomisi literatüründe devlet müdahaleleri ve dış ticaret ve ilişkilerde korumacılık yerine özel teşebbüs, fiyat mekanizması, dünya fiyatları ve dış ilişkilerde de serbestleştirmeyi öneren kalkınma ekonomisi uzmanları, bu yaklaşımlarını "Neo-Klasik" yaklaşım olarak nitelendirmişlerdir.³ Bu nitelendirmede vurgulanan tema kaynakların dağılımında fiyat mekanizmasına, fiyat göstergesine ve rekabete güvenilmesidir. Yoksa Neo-Klasik OTİD sözkonusu edilmemektedir.

Yine bu aşamada, gelişen ülkeler arasında kişi başına gelir, teknoloji düzeyi, sanayileşme açısından önemli farklar görülmeye başlamıştır. Bu nedenle gelişen ülkeleri en azından iki (ve daha fazla) grup altında toplamak gereksinimi ortaya çıkmıştır.⁴ Daha da kapsamlı olarak her ülkenin veya daha küçük benzer ülke gruplarının mukayeseli incelemesinin daha doğru olduğu anlaşılmıştır.⁵

Fakat bu incelememizde kalkınma sorunlarının ayrıntılarına inilmeyeceği, kalkınma modellerinin ve stratejilerinin makro ekonomik sistem ve okullarla ilişkisinin saptanmasına çalışılacağı için, gelişen ülkeler gerekli hallerde sadece iki grup altında toplanmaktadır.

i) Sanayileşme sürecinin henüz başında olan, teknoloji düzeyi ve büyüme hızı düşük olan "gelişen" ülkeler. Bunlar kısaca AGÜ: Az Gelişmiş Ülkeler olarak anılacaktır.

ii) Sanayileşme sürecinde nispeten ileriye gitmiş, teknoloji düzeyi AGÜ'lerle kıyasla daha yüksek olan, genelde daha yüksek bir büyüme hızı gerçekleştiren "gelişen ülkeler". Bunlar ise YSÜ: Yeni Sanayileşen Ülkeler (*Newly Industrialising Countries*) olarak anılacaktır. Kuşkusuz YSÜ'ler ise bu kere (GÜ olarak anılacak olan) Gelişmiş Ülkelere kıyasla her açıdan daha geri ve farklı durumdadır.

Dünya çapındaki kalkınma literatürünü izleyerek Türkiye'de bellibaşlı makro ekonomik sistemlerden hangisinin geçerli olduğu konusundaki sınırlı literatür de kısaca incelendikten sonra, son kısımda kalkınma ekonomisiyle ilgili tüm bu literatür ve uygulamaların ışığı altında "gelişen ülkeler" (gerek AGÜ'ler gerek YSÜ'ler) için hangi makro ekonomik sistem veya okulun geçerli olduğu sorusuna cevap vermeye çalışılacaktır.

³ Sanjaya Lall, "Explaining Industrial Success in the Developing World", ed. Balasubramanyam ve Lall., a.g.e. içinde.

⁴ Arthur W.Lewis, "Reflections on Development", ed. Gustav Ranis ve T.Paul Schultz, *The State of Development Economics* içinde, Cambridge, Mass., Basil Blackwell, 1989.

⁵ H.B.Chenery, S.Robinson, M.Syrquin, *Industrialization and Growth: A Comparative Study*, New York, Oxford Univ. P., 1986.

2. 50'Lİ YILLARDAN 70'Lİ YILLARIN ORTALARINA; LİTERATÜR VE UYGULAMALAR: MÜDAHALECİLİK VE KORUMACILIK DÖNEMİ

2.1. Bu Dönemde Ortaya Atılan Başlıca Model, Analiz ve Tezler

2. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda dünyanın iki kutba ayrılması yanında gelişen ülkelerin ekonomik kalkınması da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Batı dünyası bu ülkeler için demokrasi rejimi yanında özel girişimin, özel yabancı sermaye akımının teşvikine dayalı "liberal" ekonomik rejim önermekte, takviye için askeri ve ekonomik yardımlar da yapmaktaydı. Fakat, bu dönemde ayrı bir ihtisas kolu olarak ortaya çıkan kalkınma ekonomisi uzmanlarının büyük çoğunluğu gelişen ülkelerin ekonomik şartlarının, bünyelerinin ve kurumlarının incelenmesinden hareketle kalkınmada müdahalenin, planlamanın gereğini vurgulamışlar, dengeli büyüme ve kalkınma için müdahale ve planlama önermişlerdir. Bir kısım kalkınma ekonomisi uzmanları ise bu ülkelerdeki nüfus artışının büyüme üzerindeki menfi etkilerini ortaya çıkartan modeller geliştirmişlerdir. Bu modellerin, analizlerin hiçbirinin, bazı istisnalar dışında, makro ekonomik sistemlerle doğrudan ilişkili olmadığına yukarıda değinilmişti. Burada sözkonusu dönemde ortaya atılan bellibaşlı modeller ve analizler kısaca sunulacaktır.⁶ Bu kısa inceleme yukarıda varılan sonucu doğrulamakta ve bizi "dengeli kalkınma" yahut "müdahale" ve "planlama" stratejilerine ve modellerine götürmektedir.

2.1.1. Yüksek Nüfus Artışının Mahzurlarını Saptayan Modeller

Klasiklerin Büyüme Modeli

Bu dönemlerdeki standart kalkınma ekonomi kitaplarında Klasiklerin büyüme ekonomisi mutlaka yer almaktadır. Çünkü, bu model nüfus artış hızının yüksekliliğinin büyüme üzerindeki menfi etkilerini gösteren ilk ve temel modeldir. Modelin esası Malthus'un Nüfus Kanunu'nun (1798) kabulüne dayalı olup, D.Ricardo tarafından, uzun vadeli gelir bölüşümüyle ilgili olarak ortaya atılmıştır (1817) ve J.S.Mill'e kadar (1849) tüm Klasik iktisatçılar tarafından da kabul edilmiştir. Model teorik ve evrensel olmak iddiasını taşımakla beraber o dönem İngiltere'sinin şartlarını yansıtmaktaydı. Modele göre "ekonominin kalkınma süreci" (*progressive state*) ücretlerin yükselmesine, bu da ölüm oranının azalmasına ve doğum oranı aynı kalacağı için, nüfus artış oranının yükselmesine yol açacaktır. Artan nüfus artışı ise durgun ekonomi dönemine girilmesine (*stationary state*) neden olacaktır. Bu döneme girilmesinde Malthus'un Nüfus Kanunu yanında ekonomide tarım sektörünün büyük bir yer işgal etmesi, sanayi sektöründeki hızlı teknik terakkiye rağmen tarım sektöründe geleneksel ve basit teknolojinin egemen olması, dolayısıyla tüm ekonomi için teknik terakki hızının düşük kabul edilmesi varsayımı da belirleyici rol oynar.⁷

⁶ Bakınız: Benjamin Higgins, *Economic Development*, New York 1959, Irma Adelman, *Theories of Economic Growth*, New York 1961, Mükerrerrem Hiç, *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, İstanbul 1981, (geniş) baskısı.

⁷ Bir önceki dipnotunda a.g.eserler.

Önemle belirtelim ki, Alfred Marshall (1890), ekonominin uzun vadeli gidişi açısından bu Klasik büyüme modeline katılmamıştır. A.Marshall döneminde sanayi artık ekonomide egemen duruma ulaşmıştı ve teknik terakki hızı yüksekti. Buna karşın, sanayileşme, kentleşme, artan gelir ve yükselen ücretlerle beraber zihniyet ve değişmiş, doğum oranı süratle düşmeye başlamış, dolayısıyla nüfus artış oranı düşmüş, Malthus'un Nüfus Kanunu geçerliliğini kaybetmişti. Bu nedenle de ekonomi A.Marshall'a göre OTİD'nde sınırsız büyüme gösterebilecektir. Kuşkusuz eski Klasikler ve Alfred Marshall ekonominin devamlı OTİD'nde olmasında ise birleşiyorlardı. Yine tüm Klasik iktisatçılar OTİD'le birlikte, J.B.Say'ın Mahreçler Kanunu'na, Miktar Teorisi'ne, paranın tarafsızlığına ve dikotomiye (ekonominin ikiye bölünmesine) inanmaktaydılar.

Neo-Malthusgil Nüfus Tuzağı Modelleri

50'li yıllarda AGÜ'lerdeki yüksek doğum oranını, sağlık tedbirlerinin kopya edilmesi sonucu azalan ölüm oranını ve dolayısıyla, birçok ülkeler için % 3'lere ulaşan yüksek nüfus artışını gözleyen ve bu yüksek nüfus artışının AGÜ'lerdeki büyümeyi durdurabileceğini düşünen R.R.Nelson,⁸ Harvey Leibenstein ve Walter Galenson⁹ ve yine Harvey Leibenstein¹⁰ vb. Neo-Malthusgil Nüfus Tuzağı modelleri geliştirmişlerdir. Bu modellere göre, bir AGÜ'de şayet yatırım oranı ve teknik terakki hızı düşük ise, artan gelir ve ücretler sonucu ölüm oranları düşecek, nüfus artış oranı yükselecek, bu da ücreti yeniden asgari fizyolojik geçim seviyesine indirecektir. Böylece AGÜ Malthusgil bir düşük gelir tuzağı içinde kalacaktır. Bunu aşabilmek ve sürekli kalkınma sürecine girebilmek için yüksek bir yatırım oranı ve yüksek bir teknik terakki hızını birleştiren bir "asgari kritik kalkınma efuru" (*critical minimum effort*) yahut "büyük hamle" (*big push*) gereklidir.¹¹

Harrod-Domar-Singer Modeli

Keynesgil tasarruf oranı ve sermaye hasıla oranı (Harrod)¹² yahut sermayenin sosyal potansiyel verimliliği (Domar)¹³ gibi parametrelerle çalışan Harrod-Domar büyüme modeline AGÜ'ler için nüfus artış oranı parametresini eklemek ve nüfus artış oranı ile gerek tasarruf oranı gerek sermaye-hasıla oranı arasındaki ilişkileri hesaba katmak (Singer)¹⁴ suretiyle Harrod-Domar-Singer büyüme

⁸ R.R.Nelson, "A Theory of the Low-Level Equilibrium Trap", *American Economic Review* (AER), Aralık 1956.

⁹ H.Leibenstein ve W.Galenson, "Investment Criteria, Productivity and Economic Development", *Quarterly Journal of Economics* (QJE), Ağustos 1955.

¹⁰ H.Leibenstein, *Economic Backwardness and Economic Growth*, New York, 1957.

¹¹ H.Leibenstein, *op.cit.*, s.96-110.

¹² Roy F.Harrod, *Towards a Dynamic Economics*, Londra, 1948.

¹³ Evsey D.Domar, "Capital Expansion, Rate of Growth and Employment", *Econometrica*, Nisan 1946.

¹⁴ Hans W.Singer, "The Mechanics of Economic Development", *Indian Economic Review*, Ağustos 1952.

modeli geliştirilmiştir. Bu model nüfus artış oranı yüksekliğinin büyüme hızı üzerindeki menfi etkilerini göstermek üzere Hindistan için ekonometrik uygulaması yapılmıştır.¹⁵ Model nüfus artışının, AGÜ'leri düşük-gelir tuzağına düşürme bile, tasarruf (dolayısıyla yatırım) oranını azaltmak, sermaye-hasıla oranını yükseltmek (sermaye ve yatırımın verimliliğini düşürmek) suretiyle, büyüme hızını menfi yönde etkileyeceği ispatlanmıştır. Neo-Mathusgil Tuzak Modelleri tuzaktan kurtulmak için ciddi bir kalkınma hamlesi yapılması gereğini, Harrod-Domar-Singer modeli AGÜ'lerin (iradi) aile planlaması yapması gereğine dikkatleri çekmektedir.

Harrod-Domar-Singer modeli aynı zamanda tasarruf ve yatırım oranının yükseltilmesinin, teknik terakki, yatırımların verimli alanlara yönlendirilmesi suretiyle sermaye hasıla oranının düşürülmesinin ve açık modelle çalışılması durumunda dış tasarrufun – verimli yatırımlarda kullanılmak suretiyle - artırılmasının önemini de gözler önüne sermektedir.¹⁶

2.1.2. Marx'da Kapitalist Büyüme ve Tarihsel Büyüme Modelleri

K.Marx'da Kapitalist Büyüme

Standart büyüme ve kalkınma kitaplarında kalkınma ekonomisinin bu aşamasında genellikle alternatif bir büyüme modeli olarak K.Marx'ın modeli verilmekte; K.Marx'a göre kapitalist sistemin, içindeki çelişkiler nedeniyle konjonktür dalgalanmaları göstereceği ve büyük bir buhranın sonucunda kanlı bir ihtilalle yıkılacağı anlatılmaktadır. K.Marx'ın modelindeki ve varsayımlarındaki hatalara ve çelişkilere dikkat çekilmekte ve modelin geçerli olmadığı sonucuna varılmaktadır.¹⁷

Marx'gil analizlere dayalı olarak ortaya atılan tezler ve yaklaşımlara bugün genellikle, bu tezler ve yaklaşımların geçerli olmamaları, Batı Dünyası ile ilişkileri sürdüren ülkelerde rağbet edilmemeleri dolayısıyla üzerinde durulmamaktadır.¹⁸

Tarihsel Kalkınma Analizleri, Kuznets Kalkınma Safhaları Modeli: Rostow

50'li yıllarda, Simon Kuznetz¹⁹ tarafından yapılan istatistiki bir mukayese-de o günün GÜ'lerinin gelir düzeyinin Sınai Devrim yılları başlangıcı yıllarda, o

¹⁵ Ansley J.Coale ve E.M.Hoover, **Population Growth and Economic Development in Low-Income Countries**, Princeton, 1958.

¹⁶ M.Hiç, a.g.e. ve dipnotları.

¹⁷ Nitekim, Higgins, Adelman, Hiç, a.g.eserler, vb.

¹⁸ Bu gibi model, tez ve yaklaşımların bir incelemesi için: Keith Griffin ve John Gurley, "Radical Analyses of Imperialism, The Third World and the Transition to Socialism: A Survey Article", **Journal of Economic Literature (JEL)**, Eylül 1985.

¹⁹ Simon Kuznets, "Underdeveloped Countries and Pre-Industrial Phase in Advanced Countries - An Attempt at Comparison", **Proceedings of the World Population Conference**, New York, 1954.

günün AGÜ'lerinin gelir düzeyinden daha yüksek olduğu, GÜ ile AGÜ'ler arasındaki gelir farkının Sınai Devrim'den bu yana giderek arttığı, o günün AGÜ'lerindeki yüksek doğum ve nüfus artış oranının ve nüfus patlamasının bu ülkelerin süratle kalkınmasını önlediği saptanmıştır.

W.W. Rostow²⁰ tarafından ortaya atılan kalkınma safhaları modelinde AGÜ'ler önce "geleneksel toplum" aşamasından "intikal aşaması" denen ve kalkınmanın ön şartlarının ortaya çıktığı, nispeten uzun süren ve büyüme hızının düşük olduğu bir dönem geçirirler. W.W. Rostow'a göre intikal döneminde modern zihniyetin ve modern ekonomik faaliyetlerin başgöstermesi gerekir. Bu aşamada devletin rolü artmaktadır. Kalkınmanın ön şartları oluştuktan sonra üçüncü aşama olan "Kendi kendini besleyen kalkış" (*take-off into sustained growth*) aşamasına girilir ve bu aşamada büyüme hızı yükselir. Bunu izleyen olgunluk (*maturity*) aşamasında ise yüksek gelir düzeyine erişilmiş ve büyüme hızı düşmeye başlamış olacaktır. Son olarak da "Kütleli refah çağı"na (*age of high mass consumption*) aşamasına girilecek, büyüme hızı daha da azalacaktır. W.W.Rostow Türkiye'nin "kendi kendini besleyen kalkış aşamasına, 1930'lardaki sanayi aşamasını izleyerek 1950'lerde tarım kesiminin gelişmesiyle girmiş olup olmadığının henüz açık bir soru olduğuna işaret etmiştir.²¹

W.W.Rostow o gün Rusya'nın (S.S.C.B.'nin) ABD'ye kıyasla daha yüksek bir büyüme hızı göstermesini yine aşamalar teorisiyle izah etmektedir. ABD kütlesi refah çağına girmiştir ve büyüme hızı çok düşük olacaktır. Rusya ise henüz kendi kendini besleyen kalkış aşamasını bitirmiş ve olgunluk aşamasına girmiştir. O halde, büyüme hızı daha yüksek olacaktır. Kütleli refah aşamasına gelince Rusya'nın büyüme hızı da mutlaka ABD gibi düşecektir.

1990'lı yıllardan 2000'li yıllara girdiğimizde Rusya'da, Rusya'yı izleyerek Doğu Avrupa'da komünist sistemin çökmesinden sonra, gerçekte Rus ekonomisinin o günlerde gösterildiğinden çok daha geri olduğu ortaya çıkmıştır.

Aslında Gerchenkron'un da ileri sürdüğü gibi, gerek Marx gerek, W.W.Rostow olsun, eski yıllardan edinilen bilgilerle tüm ülkeler için geçerli tarihi modeller kurmak her zaman yanıltıcıdır.²² Çünkü tarihin incelenmesi ile geleceğe ait her şeyi bilmemiz olanak dışıdır. Aynı nedenle burada da tarihsel modeller üzerinde durulmayacaktır.

2.1.3. Sektörel İlişkiler, Bölgesel İlişkiler, Dışsal Ekonomiler ve Dengeli Kalkınma Tezi (Müdahalecilik, Planlama)

Bu dönemde, daha başlarda AGÜ'lerin kalkınma sürecini inceleyen birçok tanınmış uzman bu ülkelerde kaynakların ve yatırımların dağılımı konusunda kısa vadeli fiyatların iyi bir gösterge olamayacağını vurgulamışlardır. Bu noktadan

²⁰ Walt W.Rostow, *The Process of Economic Growth*, New York, 1960.

²¹ W.W.Rostow, a.g.e.

²² A.Gerchenkron, *Economic Backwardness in Historical Perspective*, Harvard Univ. P., Cambridge, 1965.

hareketle dengeli kalkınma (*Balanced Growth*) yoluyla büyüme hızının yükseltilmesi, darboğazların önlenmesi için yatırımların planlanması ve yönlendirilmesi stratejisine varılmıştır.

Rosenstein-Rodan'ın Analizleri

Bu konuda öncülük P.P.Rosenstein-Rodan'a aittir.²³ Daha 1943'de Doğu ve Güney Doğu Avrupa'nın sanayileşme sorunlarını ele alan Rosenstein-Rodan gerek tarım ve sanayi sektörleri arasındaki ilişkiler gerek sanayide dışsal ekonomiler, darboğazlar nedeniyle yatırımların planlanması ve dengeli büyüme gereğine dikkatleri çekmiştir.

Dışsal Ekonomiler: Tibor Scitovsky

Rosenstein-Rodan'ı izleyerek, T.Scivotosky²⁴ özellikle kalkınmanın motorunu oluşturan sanayi sektöründe ölçeğe göre artan verimin ve dışsal ekonomilerin mevcut olduğu hallerde kısa dönem piyasa fiyatlarının ve özel kâr güdüsünün kaynakların etkin dağılımını sağlayamayacağını göstermiştir. Belirli bir sanayi sektöründe yatırım o sektörün kullandığı ham madde, yardımcı madde (girdi) fiyatlarına bağlıdır. Bu fiyatlar bugün (kısa dönemde) düşük talep üretim düzeyi dolayısıyla yüksektir. Halbuki, girdilerin üretim kapasitesinin artırılması "ölçeğe göre artan verim" dolayısıyla maliyet ve fiyatları düşürecek, bu da bu sektörlerin ürünlerini girdi olarak kullanan sektörün veya sektörlerin genişlemesine olanak hazırlayabilecektir. Bu analizden çıkan politika sonucu şudur: O halde, yatırımları, bu dışsal ekonomileri ve ölçeğe göre artan verimi hesaba katmak, böylece yatırımların özel kârı yerine yatırımların sosyal verimliliğini gözönünde bulundurmamak suretiyle planlarsak, dengeli kalkınma stratejisi izlemiş olur, büyüme hızını yükseltebiliriz.

Tarım ve Sanayi Kesimi, Sınırsız Emek Arzı: Arthur Lewis

İlk olarak Arthur Lewis AGÜ'lerde "kapitalist sektör" (sanayi sektörü) ile "geleneksel sektör" (tarım sektörü) ayırımından hareketle kapitalist sektörün kalkınmasında geleneksel sektörden gelen işgücü fazlasından oluşan "sınırsız emek arzı" (emek arzının asgari fizyolojik geçim düzeyinde elastikliğinin sonsuz olduğu) tezini ortaya atmıştır.²⁵

²³ P.P.Rosenstein-Rodan, "Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe", *Economic Journal (EJ)*, Haziran-Eylül 1943.

²⁴ Tibor Scitovsky, "Two Concepts of External Economies", *Journal of Political Economy (JPE)*, Nisan 1954.

²⁵ Arthur W.Lewis, "Economic Development with Unlimited Supplies of Labour", *Manchester School of Economic and Social Studies*, Mayıs 1954.

Tarım ve Sanayinin Karşılıklı İlişkileri: Ragnar Nurkse

Ragnar Nurkse²⁶ ise tarım ve sanayi sektörü arasında gerek arz gerek talep yönünden çeşitli bağlantı ve ilişkileri ele almıştır. Bundan çıkan sonuç sanayi ile tarım sektörü üretim ve yatırımlarının bir arada ele alınması, böylece sektörler arası “dengeli büyüme”nin, dolayısıyla da yüksek bir büyüme hızının sağlanmasıdır.

Ragnar Nurkse, tarım kesimindeki “gizli işsizliği” (*disguised unemployment*) ayrıntılı olarak ilk analiz eden kalkınma ekonomisi uzmanıdır.

Bölgeler Arası Dengeli Kalkınma: Gunnar Myrdal

Diğer taraftan, Gunnar Myrdal ise bu kere herhangi bir ülkede gelişmiş bir bölge ile az gelişmiş bölge arasında büyük bir gelir, teknoloji ve zihniyet farkı varsa, kalkınmayı tamamen fiyat mekanizmasına bıraktığımız takdirde, ortaya çıkacak etkenlerin iki bölge arasında gelir farkını büsbütün arttıracaklarını ileri sürmüştür.²⁷ Myrdal’a göre bu durumda tasarruf ve yatırım ileri düzeyli bölgeye akacak, geri bölge büsbütün fakirleşecektir (*backlash effects*: ters yönlü tepki). Halbuki, daha süratli bir büyüme hızı için tüm bölgelerin bir arada kalkınması gerekir. O halde, kalkınmanın ilk safhalarında eğer iki bölge arasında büyük farklar varsa yatırımların planlanması, çeşitli müdahaleler, teşvikler vb. yoluyla geri kalmış bölge kalkındırılmalıdır. Myrdal’a göre, iki bölge arasındaki fark azalınca, bir noktadan sonra fiyat mekanizması, müdahalesiz şekilde iki bölge arasındaki farkı daha da azaltıcı yönde işlemeye başlayacaktır.

Tüm bu analiz ve tezler AGÜ’lerde kaynakların dağılımını kısa vadeli fiyat göstergesine ve piyasa mekanizmasına bırakmanın yanlış sonuçlar vereceğine, büyüme hızının düşük kalacağına işaret ediyordu. Yüksek ve sürekli bir kalkınma ve büyüme hızı sağlamak üzere kalkınmanın dengeli olması gerekecekti. Bu nedenle de devletin fiyat mekanizmasına “müdahale” etmesi ve yatırımları toptan ve birbiriyle ilişkilerini hesaba katarak planlaması gerekecekti. O halde, planlamanın amacı uzun vadeli verimliliklerin, dışsal ekonomilerin, yatırımlar ve sektörler arası ilişkilerin ve bölgesel farkların hesaba katılması olmalıdır. Başka bir ifade ile, kaynakların dağılımında gösterge “kısa vadeli fiyatlar” değil, “uzun vadeli fiyatlar” ve “gölge fiyatlar”dır.

²⁶ Ragnar Nurkse, *Problems of Capital Formation in Under-developed Countries*, Oxford 1953.

²⁷ Gunnar Myrdal, *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, Londra, 1957.

2.1.4. Dış Ticaret ile İlgili Modeller (Korumacılık)

“Bebek Sanayi” Tezinin Genişletilmesi ve Dış Ticarete Korumacılık

AGÜ’lerde 50’li yıllardan 70’li yılların ortalarına “bebek sanayi” tezinin çok geniş bir uygulanabilme alanına sahip olduğundan hareketle hükümetler dış ticaret alanında yoğun bir “korumacılık” (*protectionism*) yolunu seçmişlerdir. İlk olarak Alman iktisatçısı ve politikacısı List tarafından ortaya atılan ve o dönemlerde Almanya’nın tüm sanayiini İngiltere’nin üstün sanayii karşısında korumaya alması önerisine ulaşan bu tez, Geleneksel Klasikler (J.S.Mill) ve onu izleyerek A. Marshall tarafından “dış ticaret serbestliği ilkesinin bir istisnası” olarak benimsenmişti. Bu teze göre, gelişmeye yeni başlayan ve henüz dış rekabete dayanma gücünden yoksun bir sanayi kolu, rekabet gücü kazanana kadar korumaya alınabilir. Fakat bu koruma o sanayi kolunun verimliliğinin ve rekabet gücünün artmasına paralel olarak giderek azaltılmalı ve sonunda tamamen kaldırılmalıdır.

AGÜ’ler ise bu dönemde tüm sanayi kollarını yüksek gümrük vergileri, ithalat yasakları veya miktar kısıtlamaları yoluyla korumaya almışlardır. GATT’a (bugünkü WTO) rağmen bu koruma devam etmiş, azalma yapılmamıştır. Bu, “mutlak korumacılık” (*absolute protectionism*) olarak adlandırılır. AGÜ’lerde tarım sektörüne yapılan yüksek subvansiyonlar da bu korumacılık nedenlerinden biridir.

Merkez ve Dış Kenar Modeli: Raúl Prebisch

Yine bu dönemlerde ve 60’lı yılların başlarında Raúl Prebisch başta, bir çok Latin Amerikalı iktisatçı tarafından ortaya atılan ve L.Amerika hükümetlerine tavsiye edilen “Merkez ve Dış Kenar” (*Center and Periphery*) modeli özellikle L.Amerika ülkelerinde rağbet görmüş ve bu hükümetlerin yoğun müdahalecilik ve korumacılık uygulamalarına temel oluşturmuştur.²⁸ Bu model ve tez özellikle Raúl Prebisch tarafından uluslararası tartışmalara taşınmış, 75’li yıllardan sonra da tartışmalarda ve uygulamada etkisini bir süre devam ettirmiş fakat 80’li yıllarda aşırı müdahaleci ve korumacı uygulamalardan alınan menfi sonuçlar karşısında etkinliğini kaybetmiştir. 80’li yıllarda L.Amerika ülkeleri hükümetleri de çoğunluğuyla ihracata ve dışa yönelik kalkınma stratejisi ve piyasa ekonomisi uygulamaya başlamışlardır.

²⁸ Raúl Prebisch, *Dependence, Development and Interdependence*, ed. Gustav Ranis ve T.Paul Schultz, *The State of Development Economics, Progress and Perspectives* içinde, 1988.

R.Prebisch makalesinde Fernando Cardoso ve Enzo Faletto (1974), Anibal Pinto (1980) gibi L.Amerikalı yazarların eserlerine atıflar yapmaktadır. Örneğin F.H.Cardoso ve E.Faletto, *Dependency and Development*, UC Press, Berkley, 1979.

Merkez dış kenar modeli bir bakıma G.Myrdal'ın gelişmiş ve azgelişmiş bölgeler ile ilgili tezini dış ticaret ve uluslararası ekonomik ilişkilere taşımaktaydı. Şöyle ki, "Merkez" diyeceğimiz gelişmiş bir ülke (örneğin ABD) "Dış Kenar" diyeceğimiz gelişen bir ülke (herhangi bir L.Amerika ülkesi) arasında dış ticareti ve ekonomik ilişkileri tamamen serbest bıraktığımız takdirde bu ilişkiler Merkez lehine işleyecek, dış kenar ülke gerileyecek, aradaki gelir farkı artacaktır. Merkez ülke bu serbesti sonunda daha süratli bir büyüme gösterecek, dış kenar ülkede kalkınma duracak veya yavaşlayacaktır.

Prebisch buna çeşitli nedenler göstermektedir. Birinci neden tamamen teknolojik gelişmelerin özelliğinden doğmaktadır. Dış Kenar ülke genellikle ham madde (*primary products*) üretir. Merkezdeki teknik terakki sonucu ise ham madde kullanımındaki israf azalmaktadır. Fakat daha önemlisi sanayi ile üretilen, tarım dışı ham maddeler kullanımına geçilmektedir. Bu da dış ticaret hadlerinin dış kenar ülke aleyhine gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda gösteriş tüketimi nedeniyle merkezde üretilen üstün tüketim mallarına talep artmakta, bu da dış ticaretin ve dış ticaret hadlerinin Dış Kenar Ülke (AGÜ'ler) aleyhine gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu gelişmeler kuşkusuz Merkez ülkelerin bir kusuru veya kötü niyetine bağlanamaz. Dış ticaret hadlerinin kötüye gitmesi konusu da ayrıca tartışmaya açılabilir. Çünkü, bu hadler mallar arasında "kalite"deki değişimleri hesaba katmamaktadır. Halbuki, R.Prebisch'in de belirttiği gibi, Dış Kenar Ülkenin ürettiği tarımsal ham madde aynı kalitede kalmakta, Merkez'den dış kenar ülke tarafından ithal edilen, örneğin traktörün kalitesi yükselmektedir.

Raúl Prebisch'e göre bir Dış Kenar Ülkede (AGÜ) tarım sektörü gelişirken, teknik terakki sonucu bu sektörde istihdam edilen işgücü azalacaktır. Bu işgücünün istihdamı için sanayi geliştirilmelidir. Buna ise ithal-ikame sanayi ile başlanır, ithal-ikame sanayinin gelişmesi için korumacılık şarttır. Bu suretle yatırımlar sanayie yönlendirilmelidir. Bu da ekonomiye devletin müdahalesini gerekli kılmaktadır. Prebisch böylece ithal-ikame sanayileşme, müdahalecilik ve korumacılığın AGÜ'ler (Dış Kenar Ülkeler) için gerekli olduğu sonucuna varmaktadır. Prebisch ithal-ikame sanayileşme yanında ihracat sanayiine de önem verilmesi gerektiğine, fakat bu olanağın yeterli olmadığına, sanayileşmenin büyük bölümünün ithal-ikame olacağına işaret etmiştir.

Prebisch dış kenar ülkelerde Merkez tarafından üretilen ve Merkez için geçerli, Merkez'in yararına olan teorilerin Dış Kenar Ülke tarafından aynen kabul edilmesinin menfi etkilerine de değinmektedir. Bundan, dış kenar ülkelerin sadece tarım sektörünün gelişmesinde yoğunlaşması, 75'li yıllarda bu ülkelerin ticaretin serbestleştirilmesi tezlerini kastetmekteydi.

2.2. BU DÖNEMDE FİİLEN UYGULANAN MÜDAHALECİLİK, PLANCILIK VE KORUMACILIK

2.2.1. Teori Alanındaki İlkeler

Bu dönemde AGÜ'ler için ortaya atılan başlıca model, analiz ve yaklaşımların (bundan böyle kısaca "model" olarak anılacaktır) yukarıdaki kısa inceleme-sinden de anlaşılacağı gibi, bu modellerin hiçbiri esasında GÜ'ler için geliştirilmiş olan ve tezimizin ilk bölümlerinde ayrıntılı olarak incelenen makro ekonomik sistem, okul ve yaklaşımlarla doğrudan ilişkili, bunların gelişen ülkelere doğrudan bir uygulaması şeklinde değildir.

Bu dönemde AGÜ'ler için ortaya atılan ve yukarıda gözden geçirilen modelleri – K.Marx'ı, K.Marx'dan hareket eden modelleri ve tarihsel modelleri, geçerli olmadıkları için bir kenara bırakırsak – üç grup altında toplayabiliriz:

i) AGÜ'lerde yüksek nüfus artışı, bunun kalkınmayı durduran veya yavaşlatıcı etkilerini saptayan modeller (Klasik Büyüme Modeli, Neo-Malthusgil Nüfus Tuzağı Modelleri, nüfus artış oranının yüksekliğinin menfi etkilerinin saptanmasıyla sınırlı bırakıldığı süreç, Harrod-Domar-Singer Modeli).

ii) AGÜ'lerde "Dengeli Büyüme" gereği sonucuna varan modeller. Bu modeller şu alt gruplara ayrılabilir:

a) Tarım ile sanayi sektörünün karşılıklı ilişkilerini saptayan ve sektörler arası dengeli büyüme gereği sonucuna ulaşılan modeller (geniş bir çerçeve içinde: Arthur Lewis, Gustav Ranis ve C.H.Fei, ile Ragnar Nurkse'nin "modeli").

b) Bölgeler arası dengeli büyüme gereği sonucuna varan modeller (Gunnar Myrdal "modeli").

c) Dışsal ekonomiler, yatırımlar arası dışsal ekonomi ve ilişkilerin hesaba katılmasını vurgulayanlar (Rosenstein-Rodan, Scitovsky "modelleri").

iii) GÜ'ler ve AGÜ'ler arasında dış ticaret ve dış ekonomik ilişkilerde serbestinin AGÜ'ler aleyhine işleyeceğini saptayan modeller (yaygınlaştırılmış "bebek sanayi" ve Raúl Prebisch: Merkez ve Dış Kenar Modeli).

Birinci grup altında toplanan modeller söz konusu dönemin başlarında özellikle sağlık tedbirlerinin kopya edilmesi sonucu ölüm oranının süratle düşmesi, doğum oranlarının ise çok yüksek düzeyde sabit kalması sonucu birçok AGÜ'de %3'lere ulaşan nüfus artış oranının menfi etkilerini vurgulamıştır. Bu trend devam ederse dünyada bir "nüfus patlaması" (*population explosion*) yahut "nüfus bombası" (*population bomb*) olayı meydana gelecek, AGÜ'lerin kişi başına düşen geliri asgari geçim düzeyinde kalacak, ülkeler arası artan gelir farkları ciddi

politik, sosyal sorunlar yaratacaktır. Bu modellerin politika sonucu ise nüfus artışının sadece sanayileşme, kentleşme ve zihniyet değişmesi yoluyla düşmesini beklemek yerine aktif bir nüfus politikası izlemektir. Batı Dünyası ile ilişkili, ilke olarak demokratik rejim ile idare edilen AGÜ'lerde bu politika "iradi aile planlaması" (*voluntary family planning*), bu konuda halkın bilgilendirilmesi, teknik yardım sunulması olmuştur (Türkiye bu gruba dahildir). Bazı ülkelerde kısırlaşma maddi teşvik görmüştür (Hindistan). Demokratik olmayan Çin Halk Cumhuriyeti ise "zorunlu" aile planlaması uygulamış, yanlış sonuçlar verdiği için bundan vazgeçmiştir. Günümüzde ise AGÜ ve YSÜ'lerde nüfus artış oranının düştüğü gözlenmektedir.²⁹ Bu nedenle bugün artık nüfus artış oranı AGÜ ve YSÜ'ler için ciddi bir sorun olarak ele alınmamaktadır. Dolayısıyla bu modeller önemini yitirmiştir (Harrod-Domar-Singer modelinin başka açılardan kullanılması ayrıdır).

İkinci grup modeller çok önemlidir. Çünkü bu modellerin hepsi "dengeli büyüme" (*balanced growth*), sürekli ve yüksek bir büyüme hızı sağlanması için kaynakların dağılımının serbest fiyat mekanizmasına (kısa vadeli piyasa fiyatlarına) bırakılmaması, dolayısıyla yatırımlara müdahale edilmesi, yatırımların planlanması önerilerine yönelmekteydi.

Üçüncü grup modeller ise bu kez GÜ ve AGÜ'ler arası dış ticaretin ve dış ekonomik ilişkilerin serbestleştirilmesinin ters sonuçlar vereceğinden hareketle dış ticarete ve dış ekonomik ilişkilerde müdahale ve "korumacılık" önermekteydi. O halde, bu son iki grup modellerin ortak niteliği, müdahalecilik, plancılık ve korumacılık olarak özetlenebilir.³⁰ Plancılık ve müdahale bu ilk kalkınma dönemlerinde özel girişim temel tarımsal ve sınai girdilerin üretimini, enerji sektörünü vb. yeterince ele almadığı için, kamu alt ve üst yapı yatırımlarına gereksinim ile birleştiğinde, bu ülkelerde devlete GÜ'lere kıyasla daha büyük rol düştüğüne, devletin daha yoğun işlev gördüğü bir "karma ekonomi" rejimi uygulanması gerektiğine işaret ediyordu.³¹ Aynı yaklaşım için 1975'ler sonrası dönemde, ekonomik faaliyetlerin gerek içeride gerek dış ilişkilerde serbestleştirilmesini savunan kalkınma ekonomisi uzmanları tarafından, biraz da aşağılayıcı (pejoratif) bir ifade ile, kısaca "müdahalecilik" (*interventionism* yerine daha subjektif bir müdahale izlenimi veren *dirigisme*) sözcüğü kullanılmıştır.

Fakat önemle belirtmeliyiz ki, dengeli büyüme, müdahale ve planlama yanlısı kalkınma ekonomisi uzmanları "*kısa vadeli fiyatlar*"ın kaynakların dağılımı

²⁹ Paul Kennedy, *Preparing for the 21. Century*, Toronto, 1992.

³⁰ S.Lall, J.B.Knight, a.g.eserler.

³¹ Nitekim, ed. Mükerrrem Hiç, *Turkey's and Other Countries' Experience with the Mixed Economy* (Uluslararası seminer tebliğleri), İstanbul, 1974:

için iyi bir gösterge olmayacağını belirtirken, kaynakların dağılımına “subjektif” müdahaleleri ve narhları kastetmemişlerdir. Bu uzmanlar, AGÜ’lerin ekonomik şartları, bölgeler, sektörler, yatırımlar arası ilişkiler, dışsal ekonomiler ile özel kâr ve sosyal verimlilik farklarından hareketle, kaynakların dağılımında “uzun vadeli fiyatlar”ın yahut “gölge fiyatlar”ın hesaba katılmasını öneriyorlardı. Demek ki, temelde bugünkü piyasa fiyatı yerine “gerçek” fiyatlar ve uzun vadeli fiyatlar esas kabul edilmeliydi.

Burada tekrar belirtelim ki, Keynes’te ve Keynes’i izleyerek çağdaş Yeni Keynesgil ve Post-Keynesgil okullarda da GÜ’lerde emek ve mal piyasalarında “eksik rekabet şartları” kabul edilmekte, fakat bunun fiyat ve ücretlerin esneksizliğine, dolayısıyla da Keynesgil talep noksanından doğan EİD sonucuna ulaşılmaktaydı. Piyasalar arası koordinasyon noksanı da yine aynı sonucu vermektedir. Keynes’i izleyerek gerek Yeni Keynesgiller gerek Post-Keynesgiller bu durumda istihdamı arttırmak için Keynesgil para ve/veya maliye politikaları yani sadece “makro” müdahaleler önermekteydiler. Kalkınma ekonomisi uzmanları ise AGÜ’lerin şartları altında fiyat mekanizmasının kısa dönemde iyi çalışmamasından hareket ederek, *kaynakların dağılımına müdahale* edilmesini, yani mikro yahut sektörel düzeyde müdahale önermekteydiler. Konu sektörel piyasaların ve faktör piyasalarının fiyat mekanizmasına bırakıldığında noksan talep sorunu çıkarması değil, kaynakların etkin dağılımını, dolayısıyla da sürekli ve süratli büyüme sağlayamamasıdır. Klasiklerde ve Klasikleri izleyerek Neo-Klasiklerde, Monetaristlerde ve Yeni Klasiklerde ise, TRŞ ve Walrasgil genel denge ve Walrasgil “mezatçı” varsayımları altında, esasen sadece kaynakların etkin dağılımı değil, OTİD de sağlanacaktır. O halde, (GÜ’lerde) ekonomiye ne mikro ne de makro düzeyde müdahaleye gerek vardı. Yine gerçi kalkınma ekonomisi uzmanları AGÜ’ler ile GÜ’ler arasındaki dış ticaret ilişkilerinde Klasik iktisatçıların da kabul ettiği “bebek sanayi” tezinin daha yaygın biçimde geçerli olacağından hareketle yaygın bir korumacılık önermekteydiler. Fakat bu korumacılığın, herhangi bir sektör rekabet gücü kazandığında azaltılmasını, yani “göreceli bir korumacılık” önermiş oluyorlardı. Merkez ve Dış Kenar modelinde de açık olarak vurgulanmamakla beraber, korumacılığın kalkınma süreci tamamlandıktan, yani çok uzun bir süre sonra terkedileceği sonucuna ulaşılabilir.

2.2.2. Fiili Politika Uygulamaları ve Sonuçları

Müdahalecilik, planlama ve korumacılık fiilen AGÜ hükümetleri tarafından genellikle çok farklı, aşırı boyutlarda ve yanlış uygulanmıştır. Genelde, müdahaleler ve yatırımların planlanmasında kısa vadeli fiyatlar yerine uzun vadeli fiyatlar ve gölge fiyatları ele alınacaktı. Fakat hükümetler fiilen daha çok politik baskılar, popülizm, bilgisizlik gibi nedenlerle, teşvikler, narhlar, doğrudan fiyat tes-

pitleri gibi yollarla adeta “keyfi” bir fiyatlandırma (*government fiat*) yoluna gitmişlerdir. Bu arada, örneğin döviz fiyatı, faiz aşırı ölçüde düşük, ücretler, tarım malları fiyatları aşırı ölçüde yüksek, tarım ve sınai temel malların ve girdilerin fiyatları ise düşük tutulmuştur. Yatırımların planlanmasında ise, yine dışsal ekonomiler, bölgeler ve sektörler arası ilişkiler yerine bilgisizlik, popülizm, siyasi baskılar, (sanayileşmeye ağır sanayi ile başlamak, vb. gibi) yanlış stratejiler egemen olmuştur. Sonuçta planlama yatırımların verimliliğini yükseltmemiş, aksine düşürmüştür. Popülizm ve gelir bölüşümünün düzeltilmesine yönelik aşırı çabalar (ücretlerin aşırı ölçüde yükseltilmesi, genç yaşta emeklilik, vb. gibi) bütçe açıkları ve enflasyonun oluşmasında önemli rol oynamıştır. Genellikle hükümetler, gelir bölüşümünü düzeltmek amacıyla kamu sosyal harcamalarını, büyüme hızını yükseltmek için kamu yatırımlarını arttırmışlardır. Buna karşın politik baskılar, populizm gibi nedenlerle vergileri fazla yükseltememişler, vergi kaybının önlenmesi için gayret göstermemişlerdir. Böylece toplam harcamalar yükselmiş, bütçe açıkları artmıştır. Bu bütçe açıkları bir taraftan Merkez Bankası’ndan alınan kredi ve para arzı artışı yoluyla, diğer taraftan iç ve dış borçlarla karşılanmıştır. Sonuçta enflasyon giderek artmış ve gelir bölüşümü büsbütün bozulmuştur. Ayrıca iç ve dış borçlar da yükselmiş, dış borçların ve faizlerinin ödenmesinde sık sık güçlüklerle karşılaşmış ve güçlükler çok kere krize dönüşmüştür.

Dış ticarete ve dış ekonomik ilişkilerde fiilen uygulanan korumacılık ise “göreceli korumacılık” (giderek azalan bir korumacılık) yerine “mutlak korumacılık” (*absolute protectionism*) şekline dönüşmüş, yoğun ve devamlı bir korumacılık uygulanmıştır. Mutlak korumacılığın temel aletlerinin başında “sabit döviz kuru rejimi”nin (*fixed exchange rate*) uygulandığı bu dönemde döviz kurunun içeride oluşan enflasyon oranında düşürülmemesi, daha doğrusu dış ticaret yapılan ülkelerdeki enflasyon ile arada mevcut fark oranında devalüasyon yapılmamasıdır. Bunun sonucu döviz suni olarak düşük bir fiyatta tutulmuş, milli para ise “aşırı-değerlenmiş para” (*over-valued currency*) durumuna gelmiştir. Bu da ucuz hale getirdiği için ithalatı teşvik etmiş, ihracatı ve ihracat artışını cezalandırmıştır. İthalatta yasaklar, miktar kısıtlamaları ve yüksek gümrük vergileri ise, aşırı-değerlendirilmiş para politikasıyla birleştiğinde ithal-ikame sanayileşmeyi aşırı ölçüde teşvik etmiştir. Bu mutlak korumacılık ortamı içinde yatırımların verimliliği ve sosyal verimliliği hiç hesaba katılmaz olmuş, yatırımlar bu yanlış göstergeler altında, suni olarak yüksek özel kâr gösteren, fakat aslında sosyal verimliliği az olan ithal-ikame alanlarına yönelmiştir. Aşırı değerlendirilmiş para rejimi içinde ihracat mallarına ihracat aşamasında verilen subvansiyonlar ise ihracatı ve ihracat sanayiini teşvik edebilmekten uzak kalmıştır. Böylece ithal-ikame sanayi gereğinin çok üstünde şişirilmiş, ihracat sanayi potansiyelinin çok altında bırakılmıştır.

Ayrıca ortaya çok karmaşık bir “çoklu döviz kuru sistemi” (*multiple exchange rate*) çıkmıştır. Aslında çoklu kur sistemi de, aynen devalüasyon yapılması gibi, Bretton Woods anlaşmasına aykırıdır. İthalat yasakları, miktar kısıtlamaları, yüksek gümrük vergileri ise GATT’a (bugünkü WTO’ya) aykırı idi. Bu korumacılık ortamı içinde dış ticaret ve cari işlemler açığı azalmak yerine artmıştır. Çünkü, ihracat ve ihracat artışı cılız kalmakta, ithalat ise bu ortamda artan yatırım ve girdi ithalatı yüzünden giderek artmaktaydı. Sonuçta dış ödeme açıkları, dış borç faiz ve taksitlerinin ödenmesi zorluğu ile birleşince dış ödemeler yahut döviz krizi başgöstermekte, sözkonusu AGÜ zorunlu olarak IMF’e ve WB’a başvurmakta ve IMF’in önerdiği “istikrar programı” uygulanmasına başlanmaktaydı. Bu ise yatırımların, büyüme hızının kısılmasını gerektirmekteydi. Böylece kriz öncesi ve istikrar tedbirleriyle birlikte bir süre kriz sonrası büyüme hızı düşük kalmaktaydı. Kısaca, bu stratejiler sürekli ve süratli bir büyüme de sağlayamamıştır.

Bu yanlış politikalar ve uygulamalar ve alınan kötü sonuçlar, 70’li yılların ortalarından itibaren gerek kalkınma ekonomisi uzmanları arasında (akademik çevrelerde) gerek fiili politika uygulamalarında kısaca “müdahalecilik” (*dirigisme*) olarak adlandırılan yaklaşımın giderek gözden düşmesine neden olmuştur. Dikkat edilirse, *interventionism* yerine *dirigisme* sözcülüğünün kullanılması aslında müdahaleciliği (yahut aşırı müdahaleleri) küçük görme eğilimini ifade etmektedir.

‘75 sonrası gelişmeleri ele almadan önce bu kısımda, 50’li yıllardan 75’lere IMF tarafından önerilen politikaların da, yine gerek etkinliği gerek özellikle başlıca makro ekonomik sistem veya okullar ile doğrudan ilişkisi bakımından kısaca ele alınması gerekecektir.

2.2.3. IMF Tarafından Önerilen Politikalar

Bu dönemde dış borç ve döviz kriziyle karşılaşarak kendisine başvuran AGÜ’lere IMF’un önerdiği başlıca politikalar aşağıdaki noktalarda toplanabilir:

- Yüksek oranlı devalüasyon ile aşırı-değerlendirilmiş para durumunun bertaraf edilmesi, ileride de gerekli zamanda, gecikmeden ve gerekli oranda devalüasyon yapılması (Burada belirtelim ki, söz konusu dönemde AGÜ’lerde sabit döviz kuru sistemi uygulanıyordu, henüz günlük döviz kuru ayarlamalarına veya serbest döviz kuru sistemine geçilmemişti.
- Buna paralel olarak ithalatta yüksek gümrük vergilerinin, ihracatta yüksek subvansiyonların azaltılması, (GATT uyarınca) Çoklu Döviz Kuru rejiminden giderek vazgeçilmesi.

- Kamu harcamalarının kısılması, vergilerin yükseltilmesi, kamu kuruluşları hizmet ve ürünlerinin fiyatlarının da yükseltilmesi, böylece harcama düzeyinin, bütçe açıklarının ve para arzı artışının düşürülmesi. Bu grup tedbirler istikrar programı'nı (*stabilisation programme*) oluşturmaktadır.
- Büyüme hızının düşürülmesi, bu yönden de kamu yatırım harcamalarının ve bütçe açığının azaltılması, diğer yönden yatırım ve girdi ithalat artış hızının, dolayısıyla dış ticaret ve cari işlemler açığının da azaltılması.
- Kamu yatırımları yerine özel yatırımların ve özel yabancı sermaye akımının teşviki.

Bu dönemde IMF ile anlaşma yapan ülkeler genellikle bu önerileri IMF'den "yeşil ışık" işaretini almak, dış ödeme krizinden çıkmak için zorunlu olarak uyguluyorlardı. Fakat temelde yine korumacılık, müdahalecilik ve ithal-ikame sanayileşme stratejisine, aşırı değerlendirilmiş para, çoklu döviz kuru rejimine devam ediyorlardı. Sonuçta bir süre sonra yeniden dış ödeme krizi ile karşılaşılıyorlar ve yeniden IMF'e başvurmak durumunda kalıyorlardı.

Burada özetlenen IMF politika önerilerini de belirli bir makro ekonomik sistem içinde görmek güçtür. Kuşkusuz bu öneriler ile IMF AGÜ ekonomilerinin özel sektöre ve fiyat mekanizmasına ve dış ticaretin serbestleştirilmesine doğru ciddi adımlar atılmasını hedef almışlardı. IMF tarafından önerilen istikrar tedbirleri ise Klasik bütçe denklığı, tasarruf oranının yükseltilmesi olarak da görülebilir. Keynesgil bir yaklaşımla toplam harcamaların azaltılması şeklinde de yorumlanabilir. Çünkü her iki makro sistemin enflasyona (talep enflasyonuna) karşı önereceği reçetelerde bir paralellik vardır. Bu da IMF'in enflasyona karşı önerdiği pragmatik tedbirleri sadece tek bir makro ekonomik sisteme bağlı görmeyi imkansızlaştırmaktadır.

3. 1975'LERDEN GÜNÜMÜZE TEORİ VE UYGULAMALARDAKİ GELİŞMELER VE MAKRO EKONOMİK SİSTEM, OKUL VE YAKLAŞIMLAR

1972-73 yıllarında petrol fiyatlarının OPEC tarafından yükseltilmesi sonucu ortaya çıkan stagflasyon en çok petrol üreticisi olmayan AGÜ'leri etkilemişti. Stagflasyonun etkilerinin giderek azalmasından sonra, yani 70'li yılların ortalarından itibaren AGÜ ve YSÜ'lerle ilgili üç önemli değişme görüyoruz:

- Birincisi, AGÜ ve YSÜ'ler o tarihe kadar uyguladıkları yoğun devletçilik, müdahale, planlama ve mutlak korumacılıktan iyi sonuçlar alamadıkları için kamuoyunda ve politikacılar arasında bu stratejiler gözden düşmeye başlamıştı. Dolayısıyla AGÜ ve YSÜ'lerde kamuoyu bu stratejileri terketmeye hazır duruma gelmişti.

- İkincisi, kalkınma ekonomisi uzmanları ve akademik çevrelerde de bu stratejiler gözden düşmeye başlamış, dışa ve ihracata açılmaya, fiyat mekanizmasına daha fazla güvenmeye, devlet müdahalelerini ve korumacılığı azaltmaya veya kaldırmaya yönelik yaklaşım ve stratejiler benimsenmeye başlanmıştır.
- Bu gelişmeleri izleyerek ve dışa açılma stratejilerini savunan uzmanların bu görüşlerinin etkisiyle, IMF ve WB tüm AGÜ ve YSÜ'lere dışa açılma, müdahaleciliğin azaltılması, fiyat mekanizmasının geçerli kılınması yönünde stratejiler önermeye karar vermiştir.

Bu iki aşamada günün şartlarına göre IMF ve WB'in önerdiği stratejilerde bazı farklar olmakla beraber, 70'li yılların ortalarına kadar önerdikleri stratejiler de tam uygulansaydı bu politikalar yeni önerilen stratejilerin normal bir başlangıcı olurdu. Fakat hükümetlerin fiili uygulaması 70'li yılların ortalarına kadar yoğun müdahale ve yoğun korumacılık olarak yürüdüğü için asıl belirgin değişim AGÜ ve YSÜ hükümetlerinin uyguladıkları kalkınma stratejileri ve politikalarda, yani uygulama alanında görülmüştür. Bu ülkeler 1975 yılı dolaylarına kadar fiilen yoğun müdahale, yoğun bir devletçilik ve yoğun bir korumacılığı izleyerek 1975 yılı dolaylarından sonra dışa açılmaya veya ihracata yönelmişlerdir. Daha sonraki yıllarda IMF ve WB tarafından piyasa ekonomisi daha açık bir ifade kullanılmak suretiyle önerilmiş ve sözkonusu ülkeler piyasa ekonomisine yönelmişlerdir. Günümüzde ise bu kez küreselleşme yönünde adımlar atılmaktadır.

3.1. BU DÖNEMDE ORTAYA ATILAN BAŞLICA KALKINMA STRATEJİLERİ

3.1.1. "Neo-Klasik" Yaklaşım: İhracata Yönelme ve Piyasa Ekonomisi

50'li yıllardan 75'lere fiyat mekanizması ve dış ticaret serbestliğine karşı planlama, müdahalecilik ve korumacılık yanlısı, devletin rolünün yoğun olduğu kalkınma stratejileri geçerli idi. Bu strateji AGÜ ve YSÜ'lerdeki ekonomik fiyat mekanizmasına ve serbest ekonomiye güvensizlik yanında, hükümetleri tüm ekonomik sorunları ve çözümleri en iyi bilen, en doğru politikaları uygulayan bir kuvvet olarak varsayması bakımından da yanlıştı.³² Nitekim, yukarıda sözü edilen strateji ve yaklaşım yerine 75'li yıllarda esas itibariyle fiyat mekanizmasına, dış ticaretin ve dış ilişkilerin serbestliğine dayanan, devlet yatırımları ve devlet müdahalelerinin azalmasını, özel girişimin, serbest rekabetin ön plana çıkmasını öngören stratejiler geliştirilmeye başlanmıştır. 75'li yıllardan 80'li yıllara ithal-

³² Sanjaya Lall, a.g.e.

ikame sanayileşme, içe-dönük (*inward-looking*) stratejiler yerine, dışa-dönük (*outward-looking*) veya ihracata yönelik (*export-oriented*) stratejiler önerilmekteydi. Daha sonra ve 80'li yıllarda "piyasa ekonomisi" (*market economy*) daha açık olarak belirtilmiştir. 90'lı yıllarda ise AGÜ ve YSÜ'lerin "küreselleşmeye" ayak uydurmaları önerilmiştir.

Bu stratejiler temelde AGÜ ve YSÜ'lerde de piyasalarda rekabetin var olduğunu, dolayısıyla fiyat mekanizmasının sorunları en iyi çözebileceği inancından hareket etmektedir. Bu inancı vurgulaması bakımından da R.Wade'i³³ izleyerek, bu stratejiye "Neo-Klasik Yaklaşım" (*Neo-Classical Approach*) denilmektedir. Burada, kastedilen kuşkusuz tezimizin daha önceki bölümlerinde incelenen "Neo-Klasik Sistem" in yahut "Geleneksel Klasik Sistem" in veya Monetarizm' in veya Yeni Klasik sistemin aynen AGÜ ve YSÜ'ler için de geçerli olduğunun kabulü değildir. Sadece Klasiklerde olduğu gibi, kaynakların dağılımı, ve dış ticaret konularında devlet müdahalesi yerine rekabet ve fiyat mekanizmasına güvenilmesinin daha doğru olduğunun teslim edilmesidir.

Bu dönemde, daha sonra WB'da çalışarak etkin olmuş birçok kalkınma ekonomisi uzmanları Neo-Klasik Yaklaşımı savunmuş ve teori alanında müdahalecilik, ithal-ikame sanayileşme yanlısı olan uzmanların görüşlerine karşı üstünlük kurmuşlardır. Bu üstünlük kurmada ellerinde iki önemli kalkınma deneyimi vardı. Birincisi, 50'li yıllardan bu yana ihracata yönelik kalkınma stratejisi izleyen Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur gibi Uzak Doğu ülkelerinin yüksek başarısıydı. Fakat, "Neo-Klasik" uzmanlar bu ülkelerde devletin ihracatın teşviki, yatırımların buna göre yönlendirilmesi ve teşviki için yaptıkları yoğun devlet müdahalelerinin varlığını, kendi tezleri olan "serbest fiyat mekanizması" savunması uğruna, biraz geri planda tutmuşlardır.³⁴ Aslında, sözkonusu ülkelerin yoğun müdahale ve yatırımların yönlendirilmesi, gizli, açık korumacılık yoluyla ihracatı teşviki ve ithalatı kısıması Klasik dış ticaret teorisiyle pek bağdaşmaz. Aksine bu tür devlet müdahaleleri Merkantilist rejimde görmekteydik.³⁵ İkinci önemli deneyim ise "müdahaleci" kalkınma stratejisi izleyen AGÜ ve YSÜ'lerin (Latin Amerika ülkeleri, Hindistan diğer birçok Asya ülkeleri) kalkınmalarının devamlı aksamasıydı.

³³ R.Wade, "The Role of Government in Overcoming Market Failure, Taiwan, Republic of Korea and Japan", ed.H.Hughes, *Achieving Industrialisation in East Asia* içinde, Cambridge, 1988.

³⁴ Sanjaya Lall, a.g.e.

³⁵ Ronald Findlay, "Trade, Development and the State", ve I.M.F.Little, "Comments on Trade, Development and the State", ed. Gustav Ranis ve T.Paul Schultz, a.g.e. içinde.

Neo-Klasik yaklaşımın önde gelen isimleri olarak burada Bela Balassa,³⁶ Anne O.Krueger,³⁷ H.Chenery ve diğerleri,³⁸ J.N.Bhagwati,³⁹ I.M.D. Little⁴⁰ sayılabilir. Aynı stratejiye WB yayınlarında da rastlayabiliriz.⁴¹

Neo-Klasik yaklaşım taraflısı uzmanları dahi en azından iki gruba ayırmak gerekir.⁴² Birinci grup AGÜ ve YSÜ'lerde de kaynakların dağılımının, büyümenin ve dış ticaretin *tamamen* serbest piyasaya ve fiyat mekanizmasına bırakılmasını savunanlardır. Yukarıda adı geçen uzmanlar esas itibarıyla bu gruba dahildir. Bu görüşte piyasa mekanizmasının ve fiyat göstergelerin bu ülkelerde tam olarak çalıştığı inancından ziyade, fiyat mekanizmasının sadece çok iyi çalıştığı, buna karşı devlet müdahalesi halinde daha büyük sorunların çıkabileceği kaygısı da yatmaktadır. Bu grup uzmanlara göre, devlet sosyal alt-yapı alanları dışında üretimden elini çekmeli, kaynakların dağılımına müdahale tamamen kesilmeli, bu ülkelerde de piyasa fiyatları ve dünya fiyatları geçerli olmalıdır.

İkinci grup Neo-Klasik Yaklaşım taraflısı uzmanlara göre gerçi AGÜ ve YSÜ'lerde de fiyat mekanizması esas kabul edilmelidir. Fakat bu ülkelerde, fiyat mekanizması ve serbestlik bazı hallerde gerek kaynakların etkin dağılımı ve büyüme konusunda gerek dış ticaret ve dış ekonomik ilişkiler alanında bazı ciddi sorunlara yol açabilir. İşte bu gibi durumlarda devlet müdahale ederek sorunu çözmek zorundadır. O halde, devlet 1975 öncesi döneme kıyasla yoğun müdahaleciliği, korumacılığı ve ithal-ikame sanayileşmeyi terketmeli, devlet yatırımları azaltılmalı, özel girişim ve fiyat mekanizması egemen kılınmalıdır. Fakat, yine de bu ülkelerde birinci grup Neo-Klasik Yaklaşım taraftarlarının düşündüğünden farklı olarak ve GÜ'lere kıyasla daha fazla devlet müdahalesine gereksinim vardır. Ayrıca Geleneksel Klasik Sistemde kabul edilen "bebek sanayi" tezi de uygulanabilir. Kısaca, devletin rolü eski yıllara ve döneme kıyasla kesinlikle azalacak, fakat GÜ'lere ve birinci grup Neo-Klasik uzmanların tezlerine kıyasla yine de daha fazla olacaktır.

³⁶ Bela Balassa, "Outward Orientation", ed.H.B.Chenery ve T.N.Srinivasan, **Handbook of Development Economics**, Cilt II içinde, Amsterdam (North-Holland), 1989; **Development Strategies in Semi-Industrial Economies**, Johns Hopkins Univ., Baltimore, 1982, vb.

³⁷ Anne O.Krueger, **Trade and Employment in Developing Countries**, Cilt 3, Univ. of Chicago, Chicago, 1983, vb.

³⁸ Hollis B.Chenery, S.Robinson ve M.Syrquin, a.g.e.

³⁹ Jagdish N.Bhagwati, **Anatomy and Consequences of Exchange Controls Regimes**, National Bureau of Economic Research (NBER), New York 1978, "Export-Promoting Trade Strategy: Issues and Evidence", **World Bank Research Observer**, 3, s.27-58, 1988, vb.

⁴⁰ I.M.D.Little, **Economic Development: Theory, Policy and International Relations**, (Basic Books), New York, 1982.

⁴¹ World Bank, **World Development Report**, Washington D.C., 1987.

⁴² Sanjaya Lall, a.g.e.

Bu grup Neo-Klasik Yaklaşım taraftarları arasında Sanjaya Lall,⁴³ H.Pack ve L.E.Westphall,⁴⁴ M.Bell, B.Ross-Larson ve L.E.Westphall⁴⁵ vb. sayılabilir. Liste uzundur. Bu grup uzmanlara göre devlet, sektör ve faktör piyasalarına “fiyatları düzeltmek” maksadıyla müdahalede bulunabilir. Fakat, bu müdahaleler belirli bir ürün veya sanayi kolunun teşviki şeklinde (selektif) olmamalıdır. Teşvikler veya korumacılık tüm sektörler için aynı oranda yapılmalı ve düşük düzeyde tutulmalıdır.⁴⁶ Bu grup uzmanların belirttiği gibi, esasen Neo-Klasik firma teorisi (tüm firmaların tam bilgiye sahip olmaları, sektörlerle giriş serbestisi, vb. esasen GÜ’lerde dahi yoktur. Yine AGÜ ve YSÜ’lerde kaynakların dağılımı, dış ticaret alanındaki bu ılımlı müdahaleler yanında makro müdahalelere de gereksinim vardır. Bu makalenin yazarı da bu gruba mensuptur.⁴⁷

3.1.2. Neo-Klasik Yaklaşımın Karşıtı Yaklaşımlar: “Yapısal Yaklaşım” Tarafıları (*Structuralists*)

Neo-Klasik Yaklaşımına karşı özellikle AGÜ ve YSÜ uzmanları, bu ülkelerde girişimci piyasalarda rekabet noksanından, fiyatların doğru gösterge oluşturulmasından, serbestlik halinde kişisel, fonksiyonel ve bölgesel gelir farklarının büsbütün bozulacağından hareketle, devletin gerek üretimdeki payının gerek devlet müdahalelerinin ve korumacılığın çok daha yoğun (Neo-Klasik Yaklaşım ikinci grubuna kıyasla da çok yoğun) olması gerektiğinde ısrarcı olmuşlardır. Bu grup uzmanların yaklaşımlarının veya tezlerinin dayanağını AGÜ ve YSÜ’lerin “bünyesi” oluşturduğu için, bunlara kısaca “Yapısal” yahut “Bünyesel Yaklaşım” tarafıları (*Structuralists*) denmektedir. Fakat Yapısal Yaklaşım tarafıları Neo-Klasik yaklaşım tarafıları karşısında giderek zemin kaybetmişlerdir. Daha önemlisi, uygulamalarda da yine genel olarak Neo-Klasik Yaklaşım yönünde gelişmeler kaydedilmiştir.

3.1.3. Bu Dönemde Önerilen IMF ve WB Reçeteleri

Bu dönemde ve ilk başlarda IMF’e başvuran AGÜ ve YSÜ’lere önerilen reçete bu ülkelerin içe-dönük, ithal-ikame sanayileşme stratejisinden vazgeçerek dışa dönük, ihracata yönelik strateji uygulamaya başlamalarını amaçlamaktaydı.

⁴³ Sanjaya Lall, a.g.e.

⁴⁴ H.Pack ve L.F.Westphall, “Industrial Strategy and Technological Change: Theory versus Reality”, *Journal of Development Economics (JDE)* no.21, 1986, s.87-128.

⁴⁵ M.Bell, B. Ross-Larson, L.E.Westphall, “Assessing the Performance of Infant Industries”, *JDE*, No.16, 1984, s.101-28.5

⁴⁶ Sanjaya Lall, a.g.e., s.120.

⁴⁷ Mükerrrem Hiç, “Market Economy and Democracy; Turkey as a Case Study for Developing Countries and Eastern Europe”, *Orient*, Deutches Orient-Institut, Hamburg, Haziran 1982 ve “Piyasa Ekonomisi Felsefesi, Temel Kuralları ve Uygulaması”, 3. İzmir İktisat Kongresi, 4-7 Haziran 1992.

Buna göre, önerilen başlıca politikalar şu noktalarda toplanabilmekteydi:

i) Sabit döviz kuru rejiminden vazgeçilerek, Merkez Bankası tarafından günlük döviz kuru ayarlamalarına geçilmesi, bu çerçevede aşırı-değerlenmiş para yerine gerçekçi döviz kuru uygulanması. Veya daha köklü olarak, mümkünse doğrudan serbest döviz kuru rejimine geçilmesi.

ii) İhracat aşamasında subvansiyonların azaltılması ve giderek kaldırılması.

iii) İthalatta miktar yasaklamaları, miktar kısıtlamaları ve kotaların kaldırılması, gümrük vergilerinin azaltılması.

iv) Kamu yatırım ve cari harcamalarının kısılması, vergi hasılatının yükseltilmesi.

v) Kamu kuruluşları tarafından yapılan üretimden bu kuruluşların zararlarının önlenmesi için fiyat zamları (böylece kamu kuruluşları tarafından üretilen tarımsal ve sınai temel mallar ve girdilerde tarım ve sanayi için verilen subvansiyonların kaldırılması yahut azaltılması, yine tarım ürünlerinde dünya fiyatları üstündeki destek alım fiyatlarının ve bu yoldan tarım subvansiyonlarının azaltılması).

vi) Faizlerin yükseltilmesi, enflasyon ve verimlilik artışı üstündeki ücret artışlarının önlenmesi.

vii) Özel yatırımların selektif olmayan biçimde teşviki, özel yabancı sermaye akımının serbestleştirilmesi.

Önerilen bu tedbirlerle şu sonuçların alınması beklenmekteydi:

a) Korumacılık ve ithal-ikame sanayileşme stratejisinin teşviki, ihracatın teşviki ve ihracata yönelme stratejisinin uygulanması, böylece dış ödemeler açıklarının kapatılması veya azaltılması (i, ii, iii, vi).

b) Gerek temel faktör fiyatlarında gerek ürün fiyatlarında devlet narhı (*government fiat*) yerine piyasa fiyatlarına ve dünya fiyatlarına yönelmesi (döviz için: i, ii, iii; sermaye ve ücret için: vi; tarım başta, çeşitli sektörler için: v ile i, ii, iii, vi'nin etkileri).

c) Kamu bütçesi açıklarının kapatılması veya azaltılması (istikrar programı: enflasyona karşı tedbirler) (iv, vii ve kamu sektörü işçilik maliyeti için vi).

d) Devlet üretimi ve yatırımına kıyasla özel girişim, özel yabancı sermayeye daha büyük rol verilmesi (iv, vii).

Daha sonraki yıllarda IMF ve WB bu kere "piyasa ekonomisi"ne yönelmeyi daha açık olarak ele almışlar ve önermişlerdir. Bunun için şu politika önerileri getirilmiştir:

i) Kamu yatırım ve üretiminin daha köklü biçimde azaltılması, mevcut kamu kuruluşlarının özel sektöre (ve özel yabancı sermayeye) devredilmesi: özelleştirme programları.

ii) Buna paralel olarak kamu yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki ve kamu bütçesinin GSMH içindeki payının köklü biçimde azaltılması: devletin küçültülmesi; kamu yatırımlarının sosyal alt-yapıya inhisar etmesi.

ÖYS akımının tam olarak serbestleştirilmesi, çeşitli kayıtların kaldırılması; benzer şekilde enerji sektöründe vb. özelleştirmeye paralel olarak ÖYS tarafından yapılacak satın almalara izin verilmesi.

- Serbest rekabetin ve saydamlığın sağlanması (kamu ihalelerinde, özelleştirmelerde, vb.).
- Finansal akımların da önem kazanmaya başlamasıyla, finansal akımların serbest girişinin sağlanması. Bu sonuncu politika önerisi de, dış ticaretin ve sabit sermaye akımının serbestleştirilmesiyle bir arada, AGÜ veya YSÜ’ün bu kere küreselleşme olgusuna ayak uydurmasına yöneliktir. Yukarıdaki politika önerileri ve tedbirler ise “yapısal uyum” olarak adlandırılmakta ve WB bu reformların gerçekleştirilebilmesi için sözkonusu ülkelere “Yapısal Uyum Kredileri” (*Structural Adjustment Loans*) vermektedir.

3.1.4. Fıili Uygulamalar ve Alınan Sonuçlar

İhracata yönelik strateji, piyasa ekonomisi ve küreselleşme stratejileri, önceki dönemde uygulanmış olan yoğun korumacılık, ithal-ikame sanayileşme ve müdahalecilik rejimine kıyasla genellikle çok daha müspet sonuçlar vermiştir.⁴⁸ Bu dönemde AGÜ ve YSÜ’lerin nüfus artış oranı ise esasen azalma yoluna girmişti. L.Amerika ülkelerinde istikrar tedbirleri ve piyasa ekonomisi uygulamalarıyla birlikte hiper-enflasyonlar düşürülmüş, büyüme hızı yükseltilmiştir. Başta Hindistan olmak üzere, birçok Asya ülkesinde de müdahaleci kalkınma rejimine kıyasla daha iyi sonuçlar alınmıştır. Bu başarı grafiğine Türkiye de dahil edilmektedir. S.S.C.B.’nin çökmesini izleyerek Doğu Avrupa ülkelerinin Batı dünyasına yönelmesi, demokrasi ve piyasa ekonomisi uygulaması bu ülkelerde de, büyük çoğunluğuyla enflasyon oranı, büyüme hızı, dış ödemeler gibi kıstaslar gözönüne alındığında, müspet sonuçlar vermiştir. Malezya, Endonezya, Tayland ve Filipinler gibi Uzak Doğu ülkeleri de ilk başlarda yüksek bir büyüme hızına girmişlerdir. Fakat bu ülkeler piyasa ekonomisini gerçekte iyi uygulamadıkları, re-

⁴⁸ Paul Kennedy, a.g.e.

kabet ve saydamlıktan yoksun oldukları ve içeri akan finansal fonları verimsiz alanlara yönelttikleri için 1997'de ciddi bir finansal krize girmişlerdir. G.Kore ve Japonya'da da finansal sorunlar başgöstermiş fakat daha çabuk atlatılmıştır. Rusya da yine piyasa ekonomisine tam ayak uyduramamıştır ve serbest rekabet ve saydamlıktan yoksun bir rejim sürmektedir. Dolayısıyla Rusya'da da ciddi bir finansal krizle karşılaşmıştır. Ciddi krize giren ülkelerin hepsi demokratik rejim açısından da ciddi aksamalara sahne olmaktadır.

Diğer taraftan, Çin Halk Cumhuriyeti diktatörlüğü de, ifade olarak "komünist rejim"i terketmemekle beraber son yıllarda dışa ve özel yabancı sermayeye açılmış, aslında özel sektörün payının giderek arttığı ve % 50'yi aştığı bir "karma ekonomi" niteliği kazanmıştır. Bunun sonucu ise devamlı ve yüksek bir büyümeye sahne olmaktadır. Vietnam da Batı ile ilişkileri arttırma çabaları içindedir. Bu durumda dışa açılmayan, piyasa ekonomisine girmeyen ülkeler İran, Libya, Küba, Kuzey Kore gibi radikal (Kökendinci İslam veya ortodoks komünist) ülkelerden ibaret kalmıştır.⁴⁹

Fakat dışa açılma, ihracata yönelme, piyasa ekonomisi uygulamasının başarısı sözkonusu YSÜ'nün gelişme durumuna bağlı görülmektedir. Paul Mosley tarafından 9 ülke için yapılan bir araştırmaya göre,⁵⁰ ithal-ikame sanayileşme konusunda bir hayli mesafe almış olan Türkiye, Filipinler gibi ülkelerde 1970 sonları ve 1980 başlarında dışa açılma ve daha sonra piyasa ekonomisi rejimi uygulamaları nispeten başarılı olmuştur.⁵¹ Çünkü, bu ülkelerin ekonomileri bu yeni stratejiye hazır duruma gelmişti; böylece IMF ve WB yeni stratejiye geçişi kolaylaştırmış olmaktadır. Fakat Guyana, Kenya, Malawi gibi henüz korumacılık, müdahalecilik rejimi altında gelişmelerini tamamlayamayan, (ithal-ikame) sanayileşmenin daha ilk aşamalarındaki ülkelerin dışa açılma ve piyasa ekonomisi stratejisi uygulamaları ise başarısız kalmıştır. Dışa açılma stratejisi ve piyasa ekonomisi uygulamasında başarısız ülkelerin listesine Mozambik, Sudan, Somali, Zaire, Etyopya vb. dahildir.⁵² Genellikle Afrika ülkeleri ciddi ekonomik ve politik sorunlar, işsizlik, açlık, çok düşük, durgun hatta gerileyen gelir gibi tehlikeler içinde bulunmaktadır. K.Kore de aynı durumdadır. İran, Libya, Vietnam, Küba gibi ülkelerde de, gelir düzeyi göreceli olarak farklı olmakla beraber büyüme durmuştur veya çok düşük bir hız göstermektedir.

⁴⁹ Paul Kennedy, a.g.e.

⁵⁰ Paul Mosley, Structural Adjustment: A General Overview, 1980-9; ed. Balassubramanyam ve Lall, a.g.e. içinde.

⁵¹ Paul Mosley, *op.cit.*, s: 242.

⁵² Paul Mosley, *op.cit.*, s: 238, 240.

4. TÜRKİYE'DE KALKINMA EKONOMİSİ LİTERATÜRÜ VE UYGULAMALARIN KISA BİR İNCELEMESİ

Türkiye'de yüksek nüfus artış oranı modelleri literatürde fazla yer almasa dahi, fiilen iradi aile planlaması uygulaması yapılmış, fakat zihniyet ve politik nedenlerle hükümetler bu programa fazla ağırlık vermemişlerdir. Son yıllarda ise Türkiye'de nüfus artış oranı esasen büyük ölçüde düşmüştür.

Yine 80'li yıllara kadar Marxist büyüme modeli olsun, çok yoğun bir devletçilik, müdahalecilik, korumacılık tezi olsun, yoğun bir rağbet görmüştür. Fakat bu görüş 80'li yıllardan itibaren süratle değişmiştir.

Bu kısımda Türkiye'de özellikle makro sistemlerin geçerliliğiyle ilgili tezleri kısaca ele alacağız. Bunlar da, 70'li yıllara kadar: Klasik Miktar Teorisi karşısında sermaye yahut kapasite limiti ve Keynesgil Talep Analizidir. 80'den sonra da ihracata yönelik stratejiler, piyasa ekonomisine ve küreselleşmeye katılmadır.

4.1. TEORİ ALANINDAKİ GELİŞMELER: KLASİK MİKTAR TEORİSİ KARŞISINDA KEYNESGİL TALEP ANALİZİ

4.1.1. Klasik Miktar Teorisi

Makro ekonomi ve kalkınma ekonomisinin Türkiye'de de yeni gelişmeye ve yaygınlaşmaya başladığı 60'lı yıllarda bir kısım iktisatçılarımız Türkiye'de para arzı ile fiyat genel düzeyi arasındaki regresyonu araştırmış, yaptıkları hesaplarda çıkan yüksek korelasyon katsayısından hareketle Türkiye'de (gelişen bir ülke olarak) Klasik Miktar Teorisi'nin geçerli olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁵³

Böyle bir yaklaşım çok çeşitli metodolojik sorunlar içermektedir. Birinci grup sorunlar regresyon analizleri aşamasıyla ilgilidir. Hesaplamalarda mutlak para miktarları (veya mutlak para arzı seri endeksi) ile fiyatlar genel düzeyi seri endeksi alınır, sözkonusu dönemde bu iki seri arasında mutlaka yüksek bir korelasyon katsayısı çıkacaktır. Para arzı tanımı farkları, fiyat endeksinin seçimi bu konuda ikincil sorunlar olarak kalır. Analizlerde, en doğrusu para tanımı olarak "M₁: baz para + vadesiz ticari mevduat ve tasarruf mevduatı" kullanılabilir. Fiyat endeksi olarak Genel Toptan Eşya Fiyatları endeksini (TEFE) veya tercihen GSMH deflatörünü kullanabiliriz. Bu seçimler korelasyon katsayısının değerini fazla değiştirmeyecektir.⁵⁴ Fakat asıl araştırılması gerekli şudur: Miktar Teorisi-ne göre, fiyat artış oranı para arzı artış oranına eşit olacaktır. Bu noktadan hare-

⁵³ Örneğin: Zeyyat Hatipoğlu, *İktisadi Durgunluğun Sebepleri*, İstanbul 1965, vb.

⁵⁴ Mükerrrem Hiç, *Para Teorisi ve Politikası*, İstanbul 1994, s. 501-506.

ketle $r_{M,P}$ yerine $r_{\Delta M, \Delta P}$ hesaplandığında bu kere korelasyon katsayısı önemli ölçüde düşmektedir. Nitekim, 1950-1964 dönemi için yapılmış bir hesaplamada (yukarıdaki M ve P tanımlarıyla) $r_{M,P}$ değeri + 0,977 çıkmaktadır. Buna karşın $r_{\Delta M, \Delta P}$ değeri ise + 0,535'den ibarettir.⁵⁵

Fakat sorunun bir de makro ekonomik analiz yönü vardır. Aslında para arzı artışı ile fiyatlardaki artış oranı arasındaki korelasyon katsayısı yeterince yüksek çıkmış olsa idi bunu yine Miktar Teorisinin ispatı ve bu yoldan Türkiye'de (gelişen ülkelerde) Klasik sistemin geçerli olduğuna dair kesin kanıt olarak kullanamazdık.

Burada temel sorun şudur: Klasik Sisteme göre, ekonomi kendiliğinden tam istihdam noktasında dengeye gelir (OTİD). Halbuki, gelişen ülkelerde para arzı ile fiyatlar arasındaki korelasyon yüksek çıksa bile bu ülkelerde OTİD'in geçerli olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Bu ülkeler için "Tam istihdam" yerine bu ülkelere özgü teknolojik işsizliği de içeren belki, (kısmen nru'dan esinlenmiş) özel bir işsizlik oranı limiti tasavvur etsek dahi, gelişen ülkelerde bu kere toplam talebin kendiliğinden (TRŞ altında ve P, W esnekliği yoluyla) bu noktaya geleceğini kabul edemeyiz.

Klasik sistemin asıl temeli ise OTİD'dir. Kaldı ki, gelişen ülkelerde, para arzı (veya para arzı artışı) ile fiyatlar (veya fiyat artışları) arasında bir ölçüde korelasyon olduğunu, Keynesgil bir makroekonomi sistemi, daha doğrusu Keynesgil bir toplam talep analizi çerçevesinde de açıklayabiliriz. Şöyle ki, bu ülkelerde özellikle iç ve dış borçlanmaya fazla başvurulmamış, dönemlerde söz konusu kamu harcamaları artışı ve bütçe açığı büyük ölçüde Merkez Bankası kredileri ve para arzı artışıyla finanse edilmiştir. Bu harcama artışı ise çoğunlukla (Keynesgil) talep enflasyonuna yol açmıştır. Maliyet enflasyonu, bunun sonucu para arzı artışı yoluyla para arzı ve fiyat ters ilişkisi ayrıdır. Sonuçta yine para arzı ile fiyatlar arasında önemli ölçüde bir korelasyon çıkacaktır. Demek ki, para ile fiyatlar arasındaki yüksek bir korelasyonun varlığını analitik olarak mutlaka bu ülkelerde Klasik Miktar Teorisinin ve Klasik sistemin geçerli, Keynesgil sistemin geçersiz olduğuna dair kesin kanıt sayamayız.

OTİD'in sözkonusu olmaması ise makro ekonomik sistem seçimi açısından ele alındığında, Türkiye'de (yahut gelişen bir ülkede) Klasik sistemin geçerli olduğu iddiasını çok zayıflatmaktadır. Aslında bu ülkelerde enflasyon, toplam talep açısından Keynesgil öğelerin ve talep enflasyonu yanında maliyet enflasyo-

⁵⁵ Mükerrerem Hiç, a.g.e., s. 501-506.

nu yaratan etkenlerin de karıştığı, temeli siyasi baskı ve etkenlere dayandırılabilen, karmaşık bir olaydır.

Klasik sistemi, dolayısıyla Klasik sisteme dayalı Yeni Klasik Sistemi AGÜ ve YSÜ'lerde geçerli kabul etmemek için, OTİD'in sözkonusu olmaması, para arzı ile fiyatlar arasındaki korelasyonun ise sistemlerin geçerli olduğuna dair kesin bir kanıt olarak kullanılamayacağı gerçeği yanında birçok başka önemli nedenler daha vardır. Bu makro sistemler tüm mal ve faktör piyasalarında TRŞ'nin geçerli olduğunu kabul ederler, ERŞ sözkonusu değildir.

Yine Klasik sisteme göre tüm ekonomik birimler rasyoneldir ve geleceğe ait fiyat beklentilerini doğru saptarlar, doğru karar verirler. Piyasalar arasında tam bir koordinasyon vardır. Rasyonel birimlerin ekonomik kararlarında kurumlar, politik ve sosyal etkenler, beklentilerde yanılmalar sözkonusu değildir. Klasik sistemin ve onu izleyerek Yeni Klasik Sistemin arkasındaki bu temel varsayımların gelişen ülkelerde mevcut olduğunu iddia etmek sözkonusu olmamalıdır. Kaldı ki, gelişmiş ülkeler için yapılan ekonometrik incelemelerde bu temel varsayımların gelişmiş ülkelerde dahi mevcut olmadığı gözlenmiştir.

Bu varsayımlardan fiili sapmalar ise AGÜ ve YSÜ'lerde GÜ'lere kıyasla daha fazladır. Bu da bizi kaynakların dağılımı hususunda fiyat göstergesinin, fiyat mekanizmasının optimal sonuçlar vermeyeceğine götürür. Bu konu önceki kısımda da değinildiği gibi, dünya çapındaki kalkınma ekonomisi literatüründe üzerinde özellikle durulan bir konu olmuştur. İlk dönemlerde, buna dayanarak AGÜ'ler için müdahalecilik, planlama ve korumacılık önerilmiş, fakat 75'li yıllardan sonra egemen olan "Neo-Klasik Yaklaşım" ile AGÜ ve özellikle YSÜ'lerde fiyat göstergesinin, dünya fiyatlarının ve fiyat mekanizmasının ön plana çıkarılması önerilmiştir. Neo-Klasik yaklaşımı benimseyen uzmanların büyük çoğunluğu dahi fiyat mekanizmasının bu ülkelerde tam işlemeyeceğini kabul ederler ve gerekli hallerde vergi ve sübvansiyon yoluyla fiyatlara müdahalelere cevaz verirler. Ayrıca selektif olmayan teşviklere de yer verilmektedir.

4.1.2. Gelişen Ülkelerde Kapasite Limiti ve Teknolojik İşsizlik (Eckaus ve Arthur Lewis)

AGÜ ve YSÜ'ler için makro ekonomik sistem veya yaklaşım seçimi sadece Miktar Teorisine veya toplam talebin Keynesgil olup olmadığına bakılarak yapılamaz. Daha önemlisi bu ülkelerde üretim fonksiyonu ve emek arzının özelliklerini de incelemek gerekir. GÜ'lerde sermaye yeterli olduğu için kısa dönem üretim limitini *emeğin tam istihdamı* çizer. Başka bir deyimle, Keynesgil talep artışı halinde emeğin tam istihdamını, herhangi bir sermaye noksanı sorunuyla karşılaşmadan sağlayabiliriz. Fakat GÜ'lerde ve YSÜ'lerde sermaye nispeten

kıttır. Emek, özellikle vasıfsız emek ise fazla olduğu için mevcut kıt sermaye ile bu emeğin tamamını istihdam etmek mümkün değildir. Mevcut kıt sermaye (ve teknoloji) bir taraftan kısa dönem üretime, reel gelire bir limit çizer: Sermaye yahut kapasite limiti. Diğer taraftan bu ülkelerde Keynesgil talep noksanından doğan işsizlik yerine kıt sermayeden veya işgücü fazlasından doğan bir “teknolojik işsizliğe” yol açar. Bu analizin emek arzı yönünü “sınırsız emek arzı” hipotezi ile Arthur Lewis’e,⁵⁶ kıt sermaye ve vasıfsız emek fazlası, üretim faktörleri arasındaki sınırlı ikame olanakları yönünü ise R.S.Eckaus’a⁵⁷ borçluyuz.

Bu analizler Türkiye’de de Klasik Miktar Teorisine karşı birçok iktisatçı tarafından benimsenmiştir.⁵⁸ Bu analize göre, AGÜ YSÜ’lerde enflasyon ile işsizliğin bir arada görülmesinin izahı da kolaylaşmaktadır. Çünkü GÜ’lerde ancak tam istihdam noktasına ulaşıldıktan sonra çok ciddi talep enflasyonlarıyla karşılaşılacaktır. Tam istihdam noktasına varmadan işsizlik ve enflasyon oranı arasındaki seçimimize göre tam istihdam hedefinden vazgeçilmesi (Phillips Eğrisi analizi) ayrıdır. AGÜ ve YSÜ’lerde ise genellikle toplam talebin kapasite limitinin çok üstünde olması dolayısıyla talep enflasyonu oluşmaktadır. Buna karşı, sermayenin kıt olmasından doğan işsizlik ise bu yüksek talep enflasyonu ile bir arada görülebilecektir.⁵⁹ Diğer taraftan 1972-73 petrol fiyatlarının yükseltilmesi sonucu GÜ’lerde de enflasyon ve işsizliğin bir arada görülmesi ayrı bir olaydı. Çünkü bu yıllarda GÜ’lerde Keynesgil talep enflasyonu değil, petrol fiyatları artışı sonucu maliyet enflasyonu oluşmuştu.

4.1.3. Gelişen Ülkelerde Toplam Talep

Yine aynı uzmanlar, aynı analiz çerçevesinde AGÜ ve YSÜ’lerde toplam talebin irdelenmesinin bizi Klasik Sisteme değil, Keynesgil sisteme götüreceğini ileri sürmüşlerdir.⁶⁰ Bu iddialara göre, Klasik Sistemde J.B.Say’ın Mahreçler Kanunu uyarınca toplam talep artışı toplam arz artışına eşit olacak ve ortaya bir talep fazlası veya noksanı çıkmayacaktı. Başka bir deyişle, gerek Klasik sistemde gerek Neo-Klasik sistemde gerek Klasik sisteme dayalı çağdaş okullara göre, toplam talep mutlaka otomatik olarak tam istihdam (yahut nru) noktasında karar kılacaktı.

Bunun paraleli olarak AGÜ ve YSÜ’lerde toplam talebin kapasite limiti noktasında karar kılmasını bekleyemeyiz. Talep açısından Keynesgil ilkeler ge-

⁵⁶ Arthur W.Lewis, “Economic Development with Unlimited Supplies of Labour” (a.g.e.)

⁵⁷ R.S.Eckaus, “The Factor Proportions Problem in Underdeveloped Areas”, AER, 1951.

⁵⁸ Nitekim, Sabri Ülgener, *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, İstanbul, 4.baskı 1974, s.116-127, 178-181 ve 312-318.

⁵⁹ R.S.Eckaus, Sabri F.Ülgener ve Mükkerrem Hiç, a.g.eserler.

⁶⁰ Sabri F.Ülgener, Mükkerrem Hiç, a.g.eserler.

çerlidir. Çünkü, bu ülkelerde de özel tüketim ve özel tasarruf meylî (gösteriş tüketimi, tüketimin kopye edilmesi dahil, çeşitli başka etkenler yanında) gelire, daha doğrusu, kullanılabilir gelire bağlıdır. O halde, özel yatırım ile özel tasarrufun tam sermaye limitinde otomatik olarak dengeye gelmesi sözkonusu değildir. Fakat daha da önemlisi, bu ülkeler hükümetleri büyümeyi hızlandırmak, sosyal dengeyi sağlamak üzere sosyal ve verimli kamu yatırımlarını ve harcamalarını yüksek tutarlar. Buna karşı politik baskılar yüzünden vergi oranlarını fazla yükseltmezler. Sonuçta genellikle bütçe açığı yanında toplam talep bir enflasyonist açık yaratır ve yüksek oranlı talep enflasyonları oluşur. İlk dönemlerde kamu harcamaları artışları ve bütçe açığı daha çok para arzı artışıyla finanse ediliyordu. Bu nedenle de para arzı ile fiyatlar arasında yüksek korelasyon çıkabiliyordu. Daha sonraki dönemlerde ise Merkez Bankası açık finansmanı yanında iç ve dış borçlanmaya da gidilmiş, bu da bütçeye ve dış ödemeler bilançosuna ağır yükler getirmiştir.

4.2. 1980'den Sonraki Literatür ve Fiili Uygulamalar: İhracata, Piyasa Ekonomisine ve Küreselleşmeye Yönelme

Türkiye 1950'lerden 1980'lere kadar içe-dönük, ithal ikame-sanayileşme stratejisi izlemiştir. Genellikle bu dönemlerde devlet fiyat mekanizmasına yoğun müdahalelerde bulunmuş, devlet yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı yüksek oranlara ulaşmıştır. Dış ticarete ise "mutlak korumacılık" uygulanmış, Türk Lirası çok kere "aşırı-değerlendirilmiş" durumda kalmıştır.⁶¹ Bu stratejiler ile oldukça yüksek bir büyüme hızı sağlanmakla beraber arada ciddi dış ödemeler krizleriyle karşılaşılmaktaydı: 1958, 1971, 1979 gibi. 1979 krizini izleyerek 24 Ocak 1980 kararlarıyla Türkiye bu kere IMF ve WB önerileri doğrultusunda dışa açılma ve ihracata yönelme stratejisini uygulamaya başlamıştı. 1984'den itibaren Türkiye'de ithalat liberalleştirilmiş, piyasa ekonomisi uygulamasına başlanmıştır.⁶²

1987'den itibaren ise Türkiye Türk lirasını "konvertibl duruma getirdiği gibi, finansal akımları da serbestleştirmiştir. Uygulamada yapılan çeşitli hatalara rağmen, Türkiye'nin bu dönüşümde başarılı olduğu kabul edilmektedir.⁶³

⁶¹ MEBAN, SPAM, *The Exchange Rate Policy of Turkey: Historical Background, Today's Implementation, Problems and Policy Proposals*, İstanbul, 1982.

_____, *The Role of Exchange Rate Policy in Achieving the Outward Orientation of the Economy*, İstanbul 1982.

⁶² Türkiye'de piyasa ekonomisi uygulaması yanlışları hakkında: Mükerrrem Hiç, "Market Economy and Democracy: Turkey as a Case Study for Developing Countries and Eastern Europe", (a.g.e.)

⁶³ P.Mosley, a.g.e.; Günümüzde ise WB ve IMF yetkililerinin beyanları.

IMF ve WB'nin 1980'de olsun, 1994'de ve 1999'da olsun politika önerileri aynen yukarıdaki kısımda izah edilenlere uygundur. Bu nedenle burada bu politika önerilerinin ayrıntılarına girilmeyecektir. Fakat, şurası ilginçtir ki, bu stratejilerin uygulanması tarafı olan Türk uzmanlar daha çok "Monetarist" yahut "Piyasa Ekonomisi" yanlısı olduklarını ifade etmekte, "Neo-Klasik Yaklaşım" terimini kullanmamaktadırlar.

5. MAKRO EKONOMİK SİSTEM VE OKULLARIN GELİŞEN ÜLKELER İÇİN GEÇERLİLİĞİ

Son olarak kalkınma ekonomisiyle ilgili dünya çapındaki ve Türkiye'deki literatürün ve başlıca "kalkınma modelleri"nin yukarıdaki incelemesini izleyerek makro ekonomi alanında ortaya atılmış başlıca makro ekonomik sistem ve okulların gelişen ülkeler (gerek AGÜ gerek YSÜ'ler) açısından geçerliliği konusunda tarafımızdan bir değerlendirme yapılacaktır. Bu değerlendirmede, önceki kıyaslarda yapılan saptamalar burada bu açıdan vurgulanmış olacaktır.⁶⁴ Böyle bir değerlendirmenin sonuçlarını aşağıdaki noktalarda toplayabiliriz:

i- Sözkonusu makro ekonomik sistem ve okullar aslında GÜ'ler için, GÜ'lerdeki işsizlik, enflasyon konjonktür dalgalanmaları gibi sorunları teşhis etmek ve çözümlemek, ileriye ait tahminler yürütmek için ortaya atılmıştır. Bu sistem veya okulların mensupları olan iktisatçılar, savundukları sistemin AGÜ'ler veya YSÜ'ler için geçerliliği açısından genellikle herhangi bir inceleme yapmamışlardır.

ii- Kalkınma ekonomisinin ayrı bir ihtisas kolu olarak ortaya çıktığı 50'li yıllardan 2000'lere kadar geçen uzun süre içinde gelişme ekonomisi uzmanları da yine bu ülkeler için geçerli model, strateji veya analiz geliştirirken konuyu doğrudan GÜ'lerle ilgili literatürdeki makroekonomik sistem ve okulların gelişen ülkelerde geçerliliği olarak ele almamışlardır. Dolayısıyla bu konuda doğrudan literatür azdır.

iii- 50'lerden 70'lerin ortalarına dünya çapında etkili olmuş kalkınma ekonomisi literatürünü ve uygulamaları gözden geçirecek olursak - Neo-Malthusgil nüfus tuzakı modellerini, Marxgil kapitalist büyüme modelinin AGÜ'lerde geçerliliği tartışmalarını ve tarihsel modelleri bir kenara bırakacak olursak - en etkili modeller gelişen ülkelerde fiyat mekanizmasının ve fiyat göstergelerinin, özellikle kısa dönem fiyatların kaynakların etkin dağılımını, dolayısıyla yüksek bir büyüme hızı sağlamayacağı yönündedir (Rosenstein - Rodan, Scitovsky,

⁶⁴ Bu nedenle de bu kısımdaki saptamalar için ayrıca dipnotu ve kaynakça vermeye gerek görülmemiştir.

Nurkse, Myrdal, vb.). Bu model ve analizler uzmanları ve politikacıları bu ülkeler için “müdahalecilik” ve “planlama” önerilerine ve uygulamalarına yöneltmiştir. Yine, “bebek sanayi” tezinin istisna değil, yaygın olduğu tezi ve Merkez ve Dış Kenar Modeli (Prebisch) ise uzmanları ve politikacıları dış ticaret alanında da yoğun bir “korumacılığa” yöneltmiştir.

iv- Fiyat göstergesinin, serbest piyasa mekanizmasının, özellikle kısa vadeli fiyatların kaynakların etkin dağılımı sağlayamaması, bu nedenle fiyatlara ve yatırımların dağılımına, sektörel vergi ve sübvansiyonlar, yatırım planlaması vb. yollarla müdahale aslında hiç bir makro ekonomik sistem veya okulda (GÜ’ler için) önerilmiş değildir.

Özellikle TRŞ, piyasalar arasında tam bir koordinasyon ve ekonomik birimlerin rasyonel oldukları, ileriye ait doğru tahminler yaptıkları (ve Rasyonel Beklentiler Hipotezi: REH) varsayımlarından hareket eden Klasik Sisteme, Neo-Klasik Sisteme ve Çağdaş Monetarizme ve Yeni Klasik okula göre fiyat mekanizması kaynakların en etkin dağılımını sağlayacaktır. Bu alanda devletin herhangi bir müdahalesi sözkonusu olmamalıdır. Aslında bu sistem ve okullara göre ekonomi – aynı mikro varsayımlardan hareketle - mutlaka OTİD (yahut nru dengesi) de sağlayacaktır. O halde, devletin istihdamı arttırmak maksadıyla ekonomiye müdahale etmesine, örneğin para ve/veya maliye politikaları yoluyla toplam talebi arttırmasına da gerek yoktur. Bu politika enflasyondan başka sonuç vermez. Bu sonuç Klasiklerde, Neo-klasiklerde, Yeni Klasiklerde hemen bu dönem, Monetaristlerde etkin olmayan maliye politikasını bir kenara bırakırsak para politikası, uyarlanmış beklentiler varsayımı altında, bir dönem sonra kendini gösterecektir. Bu durumda, müdahaleci, planlamacı kalkınma modellerini Klasik, Neo-Klasik sistemle ve bunlara bağlı Monetarist ve Yeni Klasik okullarla ilişkilendirmek söz konusu olamaz.

v- Fakat Keynes’in sisteminde de talep noksanından doğan işsizlik ve EİD para ve/veya maliye politikaları gibi talep yönlü ve makro politika ve “müdahaleler” ile giderilecektir. Keynes de GÜ’ler için fiyatlara ve kaynakların dağılımına mikro yahut sektörel müdahaleleri gereksiz bulmuş ve üzerinde durmamıştır.

Burada Keynesgil sisteme dayalı Yeni Keynesgil ve Post Keynesgil okulların müdahaleci kalkınma modelleri ile ilişkilendirilip ilişkilendirilemeyeceği de ele alınmalıdır. Bu okullar, özellikle Yeni Keynesgil okul Keynesgil talep noksanını mikro temellere dayandırırken GÜ’lerde de TRŞ yerine ERŞ’nin cari olduğunu, bu yüzden ortaya çıkan nominal fiyat ve ücret esneksizliklerinin ve yine piyasalar arasındaki koordinasyon noksanının ücret ve fiyat esneksizliklerine, dolayısıyla toplam talep noksanına ve Keynesgil EİD’ne yol açtığını ileri sürmekteydi. Fakat, dikkat edilirse, Yeni Keynesgil ve Post Keynesgil okul ile “müdaha-

leci kalkınma modelleri” arasında da köklü bir fark vardır. Yeni Keynesgil ve Post Keynesgil okullarda ERŞ ve koordinasyon noksanı nominal ücret ve fiyatların esneksizliğine yol açmakta, bu da Keynesgil talep noksanı ve EİD yaratmaktadır. Bu durum kaynakların dağılımı sorununa ise yol açmamaktadır ve fiyatlara, yatırım ve üretime mikro düzeyde (firma yahut sektör bazında) müdahalelere gerek yoktur. Çünkü, ERŞ’na rağmen oligopol piyasalarında, monopol rekabet piyasalarında “rekabet” yine vardır. Bu rekabet de uzun vadede fiyat mekanizmasının kaynakların etkin dağılımının sağlamasına yetecektir. Fiyat ve ücretlerin esneksizliğinden doğan talep noksanı ve EİD ise Keynesgil *makro* müdahaleler (para ve/veya maliye politikaları) uygulamak suretiyle çözümlenebilir.

Müdahaleci kalkınma modellerinde ise fiyat göstergesi işlememekte, kısa vadeli fiyatlar kaynakların etkin dağılımını ve dolayısıyla yüksek bir büyüme hızını sağlayamamaktadır. Sorun ücret ve fiyat esneksizliği ve bunun makro politikalar, bu esneksizlik karşısında toplam talep düzeyini ayarlayan para ve/veya maliye politikaları uygulamaktan ibaret değildir. Bu modellere göre dışsal ekonomiler, ölçüğe göre artan verim, bölgesel ve sektörel ilişkiler gibi nedenlerle “kısa vadeli” fiyatlar kaynakların dağılımı konusunda doğru gösterge değildir. Onun için kaynaklar dağılımına ve fiyatlara müdahale ederek, bu ilişkileri hesaba katmak yoluyla uzun vadeli fiyatları, dünya fiyatlarını ve “gölge fiyatları” kısa vadeli fiyatlar yerine ikame etmek, kaynakların ve yatırımların dağılımını bu esaslara göre planlamak gerekir. O halde, müdahaleci kalkınma modelleri ile Yeni Keynesgil ve Post Keynesgil okullar arasında da yakın bir ilişki kurmak, kanımızca mümkün değildir.

vi- Müdahaleci modellerin bir kısmı dış ticaret ve dış ekonomik ilişkilerle ilgilidir. Gelişen ülkelerde hemen tüm sanayi kollarının yeni geliştirildiğini, yani “bebek sanayi” tezinin çok yaygın biçimde geçerli olduğunu savunan görüş ve Merkez-Dış Kenar (Prebisch) gibi kalkınma modelleri gelişen ülkelerde yoğun bir korumacılık uygulanmasını, miktar kısıtlamaları ve/veya yüksek gümrük vergileri ile ihracat teşvikleri önermektedir. Yine bu modelleri de Klasik sistemle bağdaştırmak olasılığı yoktur. Çünkü Geleneksel Klasik Sistemde (A.Smith’deki mutlak ve özellikle daha geçerli olan Ricardo’daki göreceli üstünlük teoremi uyarınca) dış ticaret serbestisi her iki ülkenin de lehine işleyecek, büyüme ve refahı arttıracaktır. Dış ödemeler dengesinin ise (devamlı OTİD cari olmak şartıyla) otomatik olarak sağlanacağı ileri sürülmüştür. “Bebek Sanayi” ve bu nedenle uygulanacak korumacılık ise ancak istisnai ve göreceli olmalıdır (J.S.Mill, Alfred Marshall).

vii- Fakat dış ticarete yoğun korumacılık modelleri ve stratejisinin Keynesgil makro ekonomi ile de ilgisi yoktur. Keynes Klasikleri bu konuda ithalat ve ihracatın sadece fiyatlara bağlı olmadığı, ithalatın reel gelir seviyesiyle ilişkili (ih-

racatın da karşı ülkenin gelirine bağlı) olduğu yönünden eleştirmiştir. Keynes'in analizine göre, ihracat toplam talebi ve istihdamı yükseltir. İthalat ve ithalat meylili ise düşürür. İşsizlik daha büyük bir sorun olduğu için, ithalatın ve dış ödemeler açığının artırılması bahasına toplam talebin üretimin ve böylece istihdamın yükseltilmesini önermiştir. Esasları bakımından Keynes dış ticaretin genişletilmesi ve serbestleştirilmesi yanlısıydı. Yalnız, bunun ticaret yapan ülkelerde dış ödeme sorunlarına yol açmaması için uluslararası kurumlara bağlanmasını yeğliyordu. Nitekim, bu nedenle de dış ticaretin serbestleştirilmesini uluslararası kurumlara bağlayan 1944 Bretton Woods anlaşmalarına İngiltere delegasyonunun başı olarak katılmış ve önemli katkılarda bulunmuştur.

viii- Dış ticaret, ithalat, ihracat açısından Japonya, G.Kore, Tayvan gibi ülkelerin daha '50'lilerden bu yana uyguladıkları dış ticaret stratejisini de doğru teşhis etmek gerekir. Diğer gelişen ülkeler korumacılık ve müdahalecilik rejimi altında ithal-ikame sanayileşme stratejisi izlerken bu ülkeler ihracata yönelik bir strateji izlemişler ve bunda da başarılı olmuşlardır. Bu ülkelerin yüksek bir büyüme hızı elde etmelerinde, birçok diğer etken yanında, ihracata yönelik strateji izlemelerinin de büyük rolü vardır. Buradaki makro ekonomik sistemler açısından analitik sorun şudur: 75'li yıllardan sonra dış ticarete ve kaynakların dağılımında müdahalelerin geniş ölçüde terkedilerek serbest piyasa ve fiyat göstergelerine dönülmesini öneren Neo-Klasik yaklaşım taraflısı bir kısım kalkınma ekonomisi uzmanları bu Uzak Doğu ülkelerini "fiyat göstergelerine" ağırlık vermenin ve savundukları yaklaşımın bir başarısı olarak göstermişlerdir. Bu iddiayı aynen kabul etmek ise güçtür. Çünkü, bu ülkeler gerçekte fiyat göstergelerine ve iç ve dış piyasaların serbestliğine dayanan, yani Klasik Sistem doğrultusunda bir strateji izlemiş değillerdir. Aksine, ihracatı, ihracat yatırımlarını yoğun devlet müdahaleleri yoluyla köklü biçimde teşvik etmişler, ithalatı ise çeşitli müdahale ve önlemlerle kısıtlamışlardır. Bu yaklaşım, yani yoğun devlet müdahaleleri yoluyla ihracatın teşviki ve ithalatın kısılanması ise Klasik dış ticaret teorisiyle örtüşme halinde değildir. Merkantilist görüş ve uygulamalarda da devlet müdahaleleri yoluyla ihracat teşvik ediliyor, ithalat ise kısıtlanıyordu. Fakat önemli olan şudur: Bu ülkeler tarafından uygulanan devlet müdahaleleri (ve ihracatın korunması) yoluyla ihracata - yönelik kalkınma stratejisi, diğer ülkeler tarafından uygulanan müdahalecilik (ve ithalatın korunması) yoluyla ithal-ikame sanayileşme stratejisine kıyasla çok daha müspet sonuçlar vermiştir.

ix- Burada kısaca değinelim ki, 50'li ve 60'lı yıllarda, AGÜ'lerdeki yüksek nüfus artış oranını ve bunun mahzurlarını gözönünde bulundurarak ortaya atılan Neo-Malthusgil Nüfus Tuzağı modelleri için iradi "nüfus planlaması" yanında "büyük hamle" yapılması gereği de yine tamamen AGÜ'lere özgü modellerdir. Bunları Malthus Nüfus Kanununu kabul eden D.Ricardo'dan J.S.Mill'e kadar ki

Klasiklerle kuşkusuz ilişkilendirebiliriz. Fakat, Alfred Marshall'dan bu yana Malthus Nüfus Kanunu (GÜ için geçerliliğini yitirdiği için) reddedilmiştir. AGÜ'ler için ise kalkınmanın başlarında yüksek nüfus artış oranı, bir tuzak yaratmasa da mutlaka büyüme hızını yavaşlatan bir etken olmuştur. Bugün birçok YSÜ'ler bu dönemi aşmış bulunmaktadır. Yine de özellikle Afrika ve bazı Asya ülkeleri yüksek doğumlar, yüksek ölümler, açlık, düşük gelir düzeyi ve ekonominin durgunluğu gibi ciddi sorunlarla karşımızdadır. Bu tür ülkeler için ise nüfus modelleri yine geçerli sayılabilir.

x- 75'li yıllardan itibaren devletin yoğun rolüne, devlet yatırımlarına devletin fiyatlara yoğun müdahalelerine, planlamaya ve yoğun korumacılığa ve ithal-ikame sanayileşme stratejisine dayalı kalkınma stratejisine karşı tepkiler sonucu kalkınma ekonomisi literatürü belirgin bir değişme göstermiştir. Bu dönemden başlayarak esas itibariyle fiyat göstergesine, dünya fiyatlarına, serbest rekabete ve dış ticaretin serbestleştirilmesine dayanan modeller ve stratejiler savunulmaya başlanmıştır. Fakat bu tür kalkınma modellerinin ve stratejilerin makro ekonomik sistemlerle ilişkisini saptamakta da ciddi güçlükler vardır. Bu yeni strateji ve modeller kaynakların dağılımında devlet müdahaleleri ve planlama yerine fiyat göstergesine ve serbest piyasa mekanizmasına dayanılmasını öngördüğü için kalkınma ekonomisi literatüründe çok defa "Neo-Klasik Yaklaşım" olarak adlandırılmaktadır. IMF ve WB ise aynı stratejileri, ülkelerdeki gelişmeleri izleyerek farklı aşamalarda farklı bir terim ile ifade etmiştir. 75'li yıllardan 80'li yıllarda yoğun müdahalecilik, korumacılık ve ithal-ikame sanayileşme döneminde bu stratejileri "ithal-ikame stratejiler yerine "dışa açık", "ihracat yönelik" stratejilerin uygulanması olarak nitelendirmiştir. Bir mesafe alındıktan sonra ise piyasa ekonomisi, özelleştirme programları, yapısal reformlar gibi terimler daha yaygın biçimde kullanılmıştır.

Bu kısımda bu stratejiler özellikle makro ekonomik sistemlerle ilişkisi açısından ele alınacaktır. Bu stratejinin "Neo-Klasik Yaklaşım" olarak nitelendirilmesi kaynakların dağılımı ve dış ticaret serbestisi açısından ele alındığında doğru sayılabilir. Çünkü, Klasik iktisatçılar kaynakların dağılımına ve dış ticarete yoğun müdahaleler içeren Merkantilist rejime karşı ilk defa bu konularda serbestliği ve serbest fiyat mekanizmasını savunmuşlardır. Fakat kaynakların dağılımında ve dış ticarete serbestlik, yukarıdaki kısımlarda da belirtildiği gibi, sadece Klasik sisteme dayalı Neo-Klasik Sistem, Monetaristler ve Yeni Klasikler için geçerli değildir. Keynes'de de kaynakların dağılımı fiyat mekanizmasına bırakılır ve dış ticarete serbesti esastır. Bunu izleyerek, piyasalarda ERŞ'nin varlığına işaret eden Yeni Keynesgiller ve Post-Keynesgiller için de aynı ilkeler geçerlidir. Fakat bu konularda fiyat mekanizmasını ve serbestiyi savunmanın ilk şe-

refi kuşkusuz Klasik iktisatçılara aittir. Bu bakımdan bu model ve stratejinin “Neo-Klasik Yaklaşım” olarak nitelendirilmesi aykırı bir iddia sayılmamalıdır.

xi- Gelişen ülkeler için önerilen Neo-Klasik Yaklaşımında kaynakların dağılımı ve dış ticaret serbestisi gerek uzmanların görüşlerinde gerek fiilen hükümetlerin veya siyasi partilerin bu ilkeleri uygulamasında farklar gösterir. Bu konuda daha radikal olan uzmanlar bu konularda serbestinin olabildiğince genişletilmesinden yanadır. Fakat uzmanların önemli bir bölümü daha ılımlıdır ve tam bir *laissez-faire* rejimi savunmaktan uzaktır. Nitekim, IMF ve WB da çeşitli ülkelerde, o ülkenin içinde bulunduğu aşamayı gözönünde bulundurarak, buna göre serbestleştirme önerileri sunmuştur. Yine de bir çok uzman IMF’in bu önerilerini “gereğinden fazla serbesti” olarak eleştirmişlerdir.

Genellikle Neo-Klasik Yaklaşımın ılımlı savunucuları da esas olarak özel girişimi, fiyat göstergesini devlet müdahalelerinin azaltılmasını, özelleştirme yoluyla üretimde devletin payının azaltılmasını, dış ticaretin serbestleştirilmesini önerirler. Fakat ılımlı Neo-Klasik yaklaşımçılar bu ülkelerde yine de gerek kaynakların dağılımında gerek dış ticarete GÜ'lere kıyasla devlet müdahalelerinin daha fazla olması gerektiğini kabul ederler. Bu ılımlı yaklaşıma göre, fiyat göstergesinin işlemediği, kısa vadeli fiyatların iyi bir gösterge oluşturmadığı hallerde devlet vergiler, sübvansiyonlar yoluyla bunu düzeltmelidir. Ayrıca sektörler göre selektif olmayan, tüm sektörleri, örneğin yatırımları, yahut ihracat yatırımlarını kapsayan teşvikler de uygulanabilir. Dış ticarete de çok yaygın olmamakla beraber “bebek sanayi”ler için göreceli korumacılığa izin verilebilir. Gelişen ülkelerde fiili uygulamalar da bu yönde, yani ılımlı olmuştur.

xii- Diğer taraftan gelişen ülkeler için Klasik sistem ve buna bağlı sistem ve okullarda gelişmiş ülkeler için kabul edilen OTİD sözkonusu değildir. “Neo-Klasik Yaklaşım” bu da şekilde yorumlanmamalıdır. Gelişen ülkelerde OTİD söz konusu değildir. Fakat bu gerçek, bu sefer de gelişen ülkelerde Keynesgil talep noksanından doğan işsizliğin varolduğu, sık görüldüğü şeklinde de yorumlanmamalıdır.

xiii- Neo-Klasik yaklaşımın başarısı ise gelişen ülke hükümetinin etkinliği, kamuoyunun bilinçlenmesi yanında o ülkenin içinde bulunduğu *gelişmişlik derecesine* de bağlıdır. Bu yaklaşımların 75’li yıllardan bu yana uygulanması aslında o yıllara kadar ithal-ikame sanayileşme aşamasını geniş ölçüde tamamlamış olan, belirgin bir teknoloji ve sanayi temeline kavuşmuş YSÜ’lerde nispeten başarılı olmuştur. Bu aşamaya henüz gelmemiş AGÜ’lerde ise genellikle başarı alınmamıştır.

xiv- Türkiye’de bazı iktisatçılar 60’lı yıllarda ve 70’li yılların başlarında para arzı ile fiyatlar arasındaki yüksek korelasyondan hareketle Klasik Miktar Te-

orisinin geçerli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Fakat, fiyatlar ve para arzı arasında yüksek bir korelasyon Keynesgil bir model çerçevesinde de, özellikle bütçe açıkları daha çok Merkez Bankası kredileri ve para arzı artışı ile finanse ediliyorsa, karşımıza çıkabilir. Bu yıllar bu ülkelerde büyük bir işsizliğin hüküm sürdüğü, kaynakların dağılımını da hemen tüm AGÜ'lerin yoğun müdahalelerde bulunduğu bir dönemdir.

xv- Gerek AGÜ'lerde gerek YSÜ'lerde mevcut işsizliğin Keynesgil işsizlik olmadığı, teknolojik nedenler ve GÜ'lere kıyasla bünyesel farklardan doğduğu ise Arthur Lewis ve Eckaus'u izleyerek açıklığa kavuşmuştur. Bu ülkelerde vasıfsız emek fazlasına karşın sermaye kıttır. Bu kıt sermaye ile emeğin tamamını "verimli" olarak istihdam etmek (faktörler arası ikamenin sınırlı olması dolayısıyla) olanak dışıdır. Bu nedenle de bu ülkelerde bir kısmı tarımda vb. gizli işsiz olarak görülecek bir "teknolojik işsizlik" ortaya çıkacaktır. GÜ'lerde sermaye bol olduğu için bu limit fiilen geçerli değildir ve GÜ'lerde emeğin tam istihdamı konusunda böyle bir engelle karşılaşılmaz. Teknolojik nedenlerden doğan işsizlik AGÜ ve YSÜ'lerde yüksek oranlı talep enflasyonu ile yüksek oranlı işsizliğin için bir arada görülebileceğini de açıklayabilmektedir.

xvi- AGÜ ve YSÜ'lerde de, GÜ'ler gibi, özel tüketim düzeyinin, diğer etkenler yanında, gelir veya kullanılabilir gelir düzeyine bağlı olduğu gözlenmektedir. Düşük gelir düzeyi, gösteriş tüketimi AGÜ ve YSÜ'lerde marjinal tüketim meylinin yüksek olması sonucunu doğurmaktadır. Bu ise yüksek devlet harcamaları, düşük vergi oranı ve bütçe açıklarıyla birleştiğinde, toplam talep fazlasına ve talep enflasyonuna yol açmaktadır. O halde, kaynakların dağılımı, dış ticaret alanları dışında makro konuları irdelediğimizde, AGÜ ve YSÜ'lerde toplam talebin makro tedbirlerle kontrol altına alınması gereğine ulaşırız. Klasik sistemde ve buna bağlı sistemlerde tasavvur edildiği gibi, toplam talebin J.B.Say kanununa tabi olması, otomatik olarak (tam istihdam noktası yerine) tam kapasite limitinde dengeye gelmesi söz konusu değildir. Bir halde ki, Keynes'e göre, GÜ'lerde toplam talep noksanı yüzünden EID ile karşılaşılacaktır. AGÜ ve YSÜ'lerde özellikle devletin harcama ve vergi politikaları dolayısıyla bir talep fazlası ve enflasyonist açık mevcuttur. O halde, bu ülkelerde talep enflasyonunu önlemek, fiyat istikrarını sağlamak için toplam harcamaları azaltmak, vergileri yükseltmek ve bütçe açığını kapatmak zorundayız. IMF de aynı yönde "istikrar programları" önermektedir. Fakat, IMF bu istikrar, paketlerine belirli bir makro ekonomik sistem etiketi koymamaktadır. Bu nedenle de birçok kalkınma ekonomisi uzmanı bu politikaları "Keynesgil" makro ekonomik politikalar olarak nitelendirmektedir. Fakat bir kısım uzmanlar ise nihai olarak bu politikalar sonucunda para arzı artışının da kısıllacağına altını çizerek "Monetarist" politikalar olarak nitelendirmektedir.